

Rapport fra stiftelsen Kvinneuniversitetet Nordens første seminar:

Trenger vi Kvinneuniversitetet Norden?

- 28. mai 2011 på Høgskolen i Nesna

Trenger vi Kvinneuniversitetet Norden?

Gratulerer!

Du holder nå i hånden den første rapporten som er utarbeidet av stiftelsen Kvinneuniversitetet Norden. Denne rapporten oppsummerer både innholdet på seminaret 28. mai og noen reaksjoner i etterkant gjennom presseklipp.

Vi var et interimstyret på 7 personer som sen vinteren 2011 ble enig om at vi måtte ha et seminar på Nesna som både kunne gi oss selv og andre deltakere mulighet til å se både bakover i tid og ta temperaturen på dagens situasjon. For selv om både vi og resten av stifterne mente at dette initiativet var et viktig og riktig supplement til dagens kjønnsforskning – og formidling, var det også viktig for oss å få andres oppfatninger på dette.

Som en nyetablert stiftelse med en klar forbindelse til det gamle kvinneuniversitetet på Løten og Steigen var det riktig for oss å starte nettopp der: med professor og initiativtaker Berit Ås og hovedspørsmålet "Trenger vi Kvinneuniversitetet Norden?".

Deretter fikk vi samfunnsviter dr. philos Dagrunn Grønbech til å holde foredrag for oss om "Primærnæringsamfunnet og den patriarkalske orden. Om kvinner, arbeid og lønn".

Så fulgte tre panelinnlegg og påfølgende plenumsdebatt innenfor de områder som Kvinneuniversitetet Norden har definert som hovedsatsninger:

- Kvinner og reproduktivt arbeid. Jordmor og mastergradstudent Berit Mortensen.
- Kvinner, arbete, økonomi og løn, utfrån ett svenskt perspektiv.
Civilingenjör i Industriell Ekonomi och leg psykoterapeut/leg sjukgymnast Eva Andersson-Wilks
- Menns vold mot kvinner. Tove Smaadahl.

Dagen ble avsluttet med gruppediskusjon hvor alle deltakere ble invitert til i en diskusjon rundt fremtiden til Kvinneuniversitetet Norden; trenger vi dette – og i tilfelle hvorfor?

Salen var fullsatt, og innlederne lot seg lett be til seminaret. Sammen med tilbakemeldinger som vi fikk både under og etter seminaret viser dette at vårt initiativ er tatt godt imot, og vi gleder oss stort over dette. Det som er min oppsummering etter alle foredragene og innledningene er at det i alle fall var en viktig fellesnevner under hele seminaret; kvinners liv og utfordringer er annerledes enn menns nettopp fordi vi er kvinner – og da er ikke et kjønnsnøytralt perspektiv tilstrekkelig for å sikre kvinner et godt liv med like muligheter som menn.

Rapporten kan ikke gi noe fullgodt bilde av seminaret, men vi håper at du som leser denne rapporten vil se at "Ja; vi trenger Kvinneuniversitetet Norden". Har du spørsmål eller kommentarer tar vi gjerne imot disse i vårt videre arbeid med å synliggjøre kvinners innsats og betydning, styrke kvinners identitetsfølelse og bidra til kvinnefrigjøring!

Gunhild Vehusheia

Interimstyreleder, Kvinneuniversitetet Norden

Kort historikk og introduksjon til rapporten

Seminaret var det første seminaret holdt av stiftelsen Kvinneuniversitetet Norden og fant sted på Høyskolen i Nesna 28. Mai 2011. Videre markerte seminaret også at stiftelsen Kvinneuniversitetet Norden har blitt etablert våren 2011.

Seminaret hadde deltakere fra hele Norge, samt deltakere og innledere fra ulike deler av Norden. Temaer for seminaret var Kvinneuniversitetets tre fokusområder:

- kvinner og reproduksjon
- kvinner og økonomi
- kvinner utsatt for vold

Denne rapporten er et referat fra de foredragene som ble holdt, samt oppsummering av gruppearbeidet gjort på konferansen. Den er basert på innledernes egne forelesningsnotater og referater tatt underveis. Kvinneuniversitetet Norden tar ansvaret for gjengivelsen.

Åpning

Seminaret ble åpnet ved Kvinneuniversitetet Nordens interimstyreleder Gunhild Vehusheia og interimstyremedlem Arna Meisfjord. Det ble ønsket velkommen og blomster ble overrakt fra Fellesorg LO i flere fylker, samt gratulasjoner med oppstart av Kvinneuniversitetet Norden.

Under festmiddagen fikk vi en hilsen av forsker Iulie Aslaksen fra Foreninger til Fremme av Feministisk Forskning (FFFF). I sin hilsen fortalte hun også at FFFF ville overføre sine inntekter fra Ebba Haslunds bok "ILD FRA ASKER" til Nordens Kvinneuniversitet slik at det med tiden kunne utlyses et Ebba Haslunds Stipend på visse vilkår.

Vi fikk også gratulasjoner og hilsninger fra tidligere leder av Kvinneuniversitetet på Løten; Ingrid Morken. Den andre som holdt hilsningtale var den nyvalgte lederen av FO, Rigmor Hogstad. Hun tok over lederskapet av FO etter Randi Reese, som fra første stund har støttet initiativet til opprettelsen av et Kvinneuniversitet Norden.

Ved åpningen av konferansen ble det lest dikt av Inger Hagerup.

Hvorfor trenger vi et kvinneuniversitet?

Ved Berit Ås, sosialpsykolog og initiativtaker til Kvinneuniversitetet i Norden

Ås trekker i sin innledning fram tre overordnede prinsipper som grunnlag til hvorfor vi trenger egne Kvinneuniversitet.

Det første prinsippet hun legger fram er at det er stor forskjell på likhet og likeverd. På 1970-tallet ville kvinner ha likhet og rettferdighet, men ikke på menns premisser. I løpet av siste hundreåret har over 80 forslag fått gjennomslag i Stortinget. Men likevel – er mennesker like mye verdt? Man måler verdi i penger. Eksempelvis har man regnet ut at vi har kommet et halvt poeng nærmere likelønn, med den farten kommer vi til å få likelønn en gang rundt år 3061. Hvordan skal vi bli like? I dag har vi 25 % kvinner i militæret. Spørsmål om likhet kontra likeverd må derfor stå sentralt i kvinnekampen.

Det andre prinsippet dreier seg om hvilken virkelighet er det vi lever i. Gunnar Myrdal, den svenske økonomen, undersøkte på vegne av den amerikanske regjeringen hvorfor u-lands-penger ikke "ynglet". Han viste til ulikheten mellom den teoretiske økonomien og virkeligheten i u-landene. Det var nemlig store kulturelle ulikheter. Likende kulturelle forskjeller finner vi mellom kvinner og menn. Vi lever i en annen kultur. Myrdal spør: hva er teori? Teori er generalisering over virkeligheten. Vi må spørre: Hvem sin virkelighet? Vi må derfor legge grunnlaget for en virkelighetsforståelse. Vi har mange kvinnestudier over hele landet siden 1970-tallet. Likevel ligger ikke kvinners virkelighet til grunn.

Berit Ås har erfart at hersketeknikkene benyttes i alle de 61 landene hun har besøkt. Hun har kategorisert teknikkene i fem kategorier:

1. usynliggjøring
2. latterliggjøring
3. dobbeltstraff
4. tilbakeholdelse av informasjon
5. påføring av skyld og skam

Ås oppdaget hersketeknikkene gjennom sine politiske erfaringer som politiker i Asker kommune ved å studere fem måter å vise fram uvilje på som er definert i sosialpsykologien:

- talespråket,
- kroppsspråket,
- metaforer
- skulpturer
- billedspråket

Hersketeknikkene er en teori om kroppsspråk, og kan derfor være vanskelig å formidle. Ås illustrerte teorien ved å vise til hennes personlige erfaringer fra å sitte i det mannsdominerte kommunestyret i Asker kommune. Mange kvinner ble rett og slett ikke hørt på. Av denne grunn innså hun at kvinner må utvikle strategier for å bli hørt. Hun fant ut at det var nødvendig å utvikle et kroppsspråk – for å vise hverandre at vi blir utsatt for hersketeknikker.

Når kvinner blir forbigått eller oversett må vi bruke dette språket for å, vise solidaritet mellom oss og så vinner vi frem til slutt. Om man har to grupper som snakker, organiseres og ledes forskjellig, som har ulik tilgang til teknologi, som får ulik tilbakemelding for samme ting, og den ene gruppa får skylda eller blir påført skam slik at en av gruppene tror de ikke er verdt noe – da har du to kulturer. Sånn har det oppstått egne kvinnekulturer.

Disse teknikkene er ikke bare i bruk mellom menn og kvinner, men også i samfunnet som helhet. Kvinners reduserte verdi i samfunnet er globalt. Kvinner skal ikke ta beslutninger, ikke bestemme og ikke synes. I dette ligger en usynlighetskultur.

Ås fremsatte en rekke eksempler på denne usynlighetskulturen. Hun viste blant annet til at vi fra vitenskapen "vet" at hysteri stammer fra livmora. Wilson, professor i medisin ved Harvard 1858/59, ville ikke slippe kvinner inn ved universitetene fordi da ville den hvite rase gå under. Om kvinner tenker, trekkes blodet til hjernen og bort fra livmora. Dermed reduseres fertiliteten. Avhandlingen i bokform kom ut i 17 opplag. Av denne grunn ble universiteter over hele verden skremt. Vitenskapen har også veid hjerner og funnet ut at menns hjerner er tyngre enn kvinners, men da hadde de selvfølgelig ikke korrigerert for kroppsvekt. Det samme fant de ut da de målte menns og kvinners intelligens – siden menns og kvinners gauskurver er ulike. Likevel har MENSEA, foreningen av personer med den høyeste IQ (intelligenskvotient) i dag flest kvinnelige medlemmer.

Videre Religionen ga kvinner sjel i Nikea i 225 etter Kristus. Siden har kirkefaderen Augustin argumentert for at når man gjenfødtes i himmelen blir vi alle gjenfødt som menn. Men hva med de kvinnelige filosofene og dikterne og juristene som i dag alle er glemt?

Hun viste også til at 8 av 10 anmeldte voldtekter i Norge henlegges. Av alle anmeldte saker om familievold henlegges 60 %. I New York i 1978 undersøkte den kanadiske kvinneforskeren Birgitta Roberts kvinner drept av sine menn, og fant i sin studie av kvinnedrap i New York at 85 % av de som ble drept hadde anmeldt drapsmannen for vold mellom 1 og 5 ganger.

Ås mener at vi må utvikle en ny tenkemåte, og at tverrfaglighet må stå sentralt for Kvinneuniversitet. Ås mener det er grunn til å være positive og viste blant annet til at det opprettes kvinneuniversitet over hele verden. En global oppvåkning er i ferd med å skje og at et nytt kvinneuniversitet måtte forankres i den europeiske dannelseskultur og ikke utelukke i den angelsaksiske nytteteori.

Hun oppfordert alle seminarets deltakere til *carpe diem* – å gripe timen, å gripe minuttet! Nettopp det er kvinner ikke flinke til. Kvinner må tørre å reise seg og si ifra når noe er galt.

Primærnæringsamfunnet og den patriarkalske orden

Ved dr. philos Dagrunn Grønbech

Grønbech er samfunnsviter med utdanning fra Universitetet i Tromsø. Hun har også lærer-skoleutdanning fra Bodø. Grønbech har arbeidet med ungdoms-, fiskeri- og kvinneforskning.

Innledning

Patriarkat er det samme som mannsherredømme. Dette vil igjen si at menn har beslutningsrett og makt i samfunnslivet og over kvinner og barn i familien. Den patriarkalske orden innebærer offentlig og privat kontrollutøvelse av både formell og uformell karakter. Vi snakker om juridiske rettigheter og sosiale plikter som framtrer både åpent og skjult.

Den mannsdominerte suverenitetsutøvelsen er over år blitt institusjonalisert og er nedfelt i en systemorden som bærer preg av vanetenking og tvang. Eksempler på dette er odelsretten til arv av større gårdsbruk der kvinner etter 1974 fikk odelsrett på lik linje med menn, men en rett mange kvinner kvier seg for å bruke for dermed skuffe far og bror (Førde 2004).

Den skjulte suverenitetsutøvelsen synes gjennom vold og mer subtile undertrykkingsmekanismer i familien der ektemann, far og bror om så dreper kvinnen for å hevde sin patriarkalske suverenitet (Winter 2006).

Vi kan si at den patriarkalske orden er fundert på et sosialt samfunnssystem basert på "faderautoritet". Dette vil igjen si at far settes øverst og først og at det er han som har beslutningsmyndighet, makt og kontroll. Han framstår som superior. Han defineres som det 1. kjønn slik filosofen Simone de Beauvoir på slutten av 1940-årene definerte kjønns skillet mellom mann og kvinne i termer om det første og annet kjønn (Beauvoir 1970). Oppsummerende kan vi si at innafor den patriarkalske orden settes mannen først og fremst. Synet på mannen som øverst og som hovedperson har dype røtter innen de fleste religioner, også i protestantismen som er vårt nærmeste trossyn.

Tross at likestillingsarbeidet i Norge i dag kan anses som blant de fremste i verden, er det fortsatt mange stengsler og fallgruver for kvinner når de vil hevde seg i konkurransen med menn. Selv om Norge er et land der kvinner og menn har like formelle rettigheter, finnes det fortsatt mange utfordringer både innen utdanning og arbeidsliv, så vel som internt i familien. I yrkeslivet snakker vi gjerne om glasstak som betegnelse på de usynlige strukturer og mange hindre som kvinner må forsere for å hevde sin rett på lik linje med mannlige kollegaer, når likelønn for eksempel fortsatt er et kvinnekraft.

Norge er et land der de formelle rettigheter uten forskjell i lovs form, gjør at mange mener og tror at kvinner har lik rett og at det dermed blir opp til den enkelte å forme sin karriere. Til tross for at det i dag finnes en liten overvekt av kvinnelige studenter på universitetene (2009), er bare ca. 20 % av professorene kvinner og studentene velger fortsatt fagkrets i henhold til det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret.

Selv om kvinner og menn i Norge i dag har lik rett til utdanning og arbeid og kan gifte seg med hvem de vil, finnes store lønnskiller mellom kjønnene og ca. halvparten av de inngåtte ekteskap oppløses.

Likestillingsarbeidet kan betraktes som et dannelsesprosjekt. Kvinnekampen må hele tiden føres, røktes og påminnes som et stadig pågående tema. Dette kan betraktes som et sosialiseringsarbeide som aldri blir ferdigstilt. Dessverre ser det ennå ut til at dette er vokteroppgaver som pålegges kvinner for å hindre at vi faller tilbake i den gamle folden, sett som tilbakesteg.

Her vil først jeg gi en presentasjon av kvinners stilling og arbeidsmangfold i primærnæringen. Arbeidet innen landbruk og fiske kan fram til siste verdenskrig sies å være en framtrødende levevei og livsform i Norge. Dette er en livstilpasning mange av oss vil kunne identifisere oss med, ikke minst gjennom våre mødre og bestemødre. Industrialisering og utdanningsattsing i etterkrigstiden medførte at "etterkrigsgenerasjonen" satset på utdanning og framtidig arbeid innen servicesektoren som vekstområde. Tilsvarende ble primærnæringen med småskaladriften søkt rasjonalisert i større enheter eller nedlagt. Til slutt vil jeg skissere noen utviklingstrekk gjennom dem vi kan betegne som døtrene, for å vise framveksten av nye kjønnsroller og et mer moderne kvinnesyn, ikke minst som resultat av kvinnekampen fra 1970-årene.

Hva kjennetegner primærnæringsdriften

Norge med sitt fjell- og fjordlandskap har en 60 000 km lang kystlinje. Denne relativt karrige kyststripen er svært godt egnet til en kombinasjonsdrift mellom jordbruk og fiske i krysningsslinjen mellom hav og land.

Småbruksdriften var basert på et bein i to næringer som skapte trygghet og var resistent mot uår. Småfeholdet besto av to til tre sauer, høns og en gris som ble anskaffet om våren og slaktet til jul. De som hadde landareal til et kufør hadde da i tillegg melk. De færreste hadde anledning til å holde hest. Alt arbeidet på småbruket var derfor fysisk og alle i familien måtte delta. Barn og eldre i en storfamilie med tre generasjoner, ble tildelt oppgaver og plikter etter deres fysiske forutsetninger. Det betydde at små barn fra femårs-alderen gjette dyr, sprang ærend eller passet mindre søsken. Bestemor deltok i middagslagingen og tok hånd om barna. Bestefar sagde ved i vedskjulet eller reparerte redskaper med tanke på onnearbeidet. Storfamiliens bo- og arbeidsfelleskap var basert på selvproduksjon, stor selvforsyningsgrad og selvstendighet. Dette betydde at husholdet selv framskaffet råvarer som kjøtt, fisk og potet som ble bearbeidet for matvarelageret. Hermetiserte fiskekaker og kjøttboller ble lagret på Norges-glass med skruløkk (i dag en antikvitetsvare) og plassert i spiskammerset i nær tilknytning til kjøkkenet. Dette var de to viktigste rom i et lite bolighus med en finstue bare brukt til viktige høytider. Spiskammerset var matvarelageret som skulle sikre at slaktepølser fra høsten skulle rekke til både jul og påske. Likeledes skulle rabarbrasylltetøyet, saft og bær porsjoneres slik at beholdningen varte gjennom året, og da gjerne med et lite overskuddslager for å hindre sult.

Når vi skal forestille oss småbruksdriften basert på onnearbeid med ulike oppgaver fordelt på fire årstider, må vi ta i betraktning at verken strøm eller innlagt vann i husene var vanlig i distrikts-Norge før på slutten av 1950-årene.

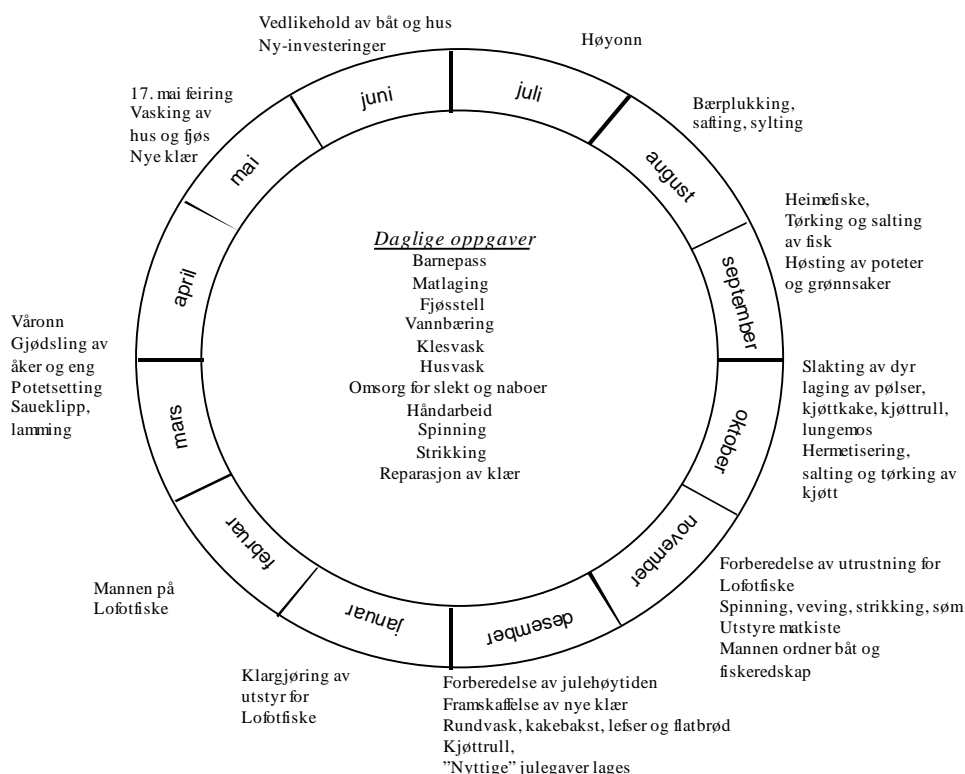
Å sikre matforsyningen var kvinners arbeidsoppgaver og ansvarsområde. Far hadde ansvaret for båten, fiskeredskapen og fisket. Under Lofotfisket fra januar til april måned, var mannen borte og kona satt igjen med eneansvar og angst for at far kunne bli borte på havet.

Husholdsdriften var kjennetegnet av lav kapitalinngang. Kontantinntekter med eventuelt overskudd skulle først og fremst sikres gjennom vinterfisket og skreisesongen i Lofoten. Minstelotten var en statlig garanti for å sikre en minimumsinntekt dersom dette fisket slo feil. Det eventuelle kapitaloverskuddet ble benyttet til opprusting av båten og fiskeredskapet. Mannens arbeidsdomene ble dermed gitt prioritet. Fiskeriene var markedsorientert og det var her familiens kontantinntekter skulle sikres.

Fiskerbondehusholdet var naturbasert og svært væravhengig. Slo fisket feil kunne familien søke håp i god potetavling og en kjøttforsyning gjennom sauene til eksempel. Fiskerbonden kan karakteriseres som selvforsynt innafor en marginalitet basert på vareknapphet. Ressurssparing og gjenbruk innefor et resirkuleringsmønster var derfor en dyd av nødvendighet. Heimesøm, heimstrikk og heimbakst var kjennetegnende. Det selvgjorte var ofte omgjort, som når mors gamle kjole kunne omsyes til skjørt eller jakke for datteren.

Selv om mor og far hadde svært ulike arbeidsoppgaver var de totalt avhengige av hverandre innafor et samarbeid kjennetegnet av komplementaritet. Denne gjensidige avhengigheten og samvirket var imidlertid basert på en sterk kjønnsdeling og kjønnsrollemønster med klare skiller som også innebar at far ble satt først og fremst og mor alltid kom i annen rekke. For livstilpasningen som fiskerbonde var ekteskapet en helt avgjørende samlivskontrakt. Uten en heimeværende mor og husmor var det utenkelig at far i lange perioder kunne være borte på fisket.

Modell: Kvinners arbeidsoppgaver gjennom året

Arbeidsmangfold og multikompetanse

Tradisjonelt sett er fiskerbonden blitt omtalt og definert ut fra det å være mann. Da samfunnsforsker Ottar Brox lanserte begrepet i vitenskapen på 1960-tallet, hadde forfatteren Knut Hamsun brukt betegnelsen i sitt forfatterskap (Brox 1966). Vi kan si at selv om begge skildret nordnorsk miljø og samfunnsforhold, var det kun menn som ble omtalt som fiskerbonde. Dette til tross for det sterke samarbeidsforholdet mellom mann og kvinne som begge forfatterne både må ha sett og visste om.

Selv om kvinnene jeg i mitt doktorgradsarbeid intervjuet på bakgrunn av å være fiskerbonde, kan beskrive seg selv med at de arbeidet både natt og dag, blir de ofte oversett og glemt. I min doktoravhandling har jeg valgt å bruke begrepet fiskerbonde om kvinnen for å synliggjøre hennes viktige og avgjørende betydning for en kombinasjonsnæring i jordbruk og fiske som inntil 1960-tallet var viktig for våre kystdistrikt (Grønbech 2008, 2010).

Kvinnene arbeidet ikke bare i ny og ne slik de omtaler seg med referanse til månesyklusen, men de arbeidet hele tida som i en døgkontinuerlig runddans. Framskaffelse av råvarer og heimeproduksjonen krevde at kvinners arbeid nærmest aldri tok slutt. Det betinget lange dager og mye nattarbeid. Spesielt var førjulstiden travel. Høsten var slaktetid og med innhøsting av potet og bær. Kjøtt- og pølseprodukter skulle saltet, syltet og henges til tork. I tillegg skulle klær framskaffes. Det var vanlig at familien skulle vise seg i nye klær til jul. Mange kvinner sier at de satt oppe til langt på natt for å sy klær til barna. Historikeren Sølvi Sogner (1984) har skrevet at disse kvinner var først oppe og sist i seng. At disse kvinner led av søvnmangel og kunne bli slitne, sier seg selv. Samtidig hadde kvinnene en livsfilosofi om ikke å klage. Selv om de eldre kvinnene jeg intervjuet kan berette om at de ennå kjenner slitasjen av alt arbeidet både i armer og bein, er det ingen som uttrykker vrede over arbeidsslitet. Snarere uttrykker alle tilfredshet med livet de har levd i en tro på at de ytte sitt beste.

Vi snakker her om kvinner uten utdanning utover en knapp 7-årig folkeskole. Selv om de mener de har arbeidet helt fra barnsben, refererer de seg ikke til noe bestemt yrke. De ser på seg selv som selvlært, uten å underkjenne at de for eksempel har lært å spinne av bestemor eller at de var med mor og bakte lefser. Disse kvinnene som er født i første halvdel av det forrige århundre, var hushjelp eller sto i butikk før de giftet seg. Dette var en ventetid og som en overgangsperiode inntil ekteskapsinngåelsen. Ekteskapet var livslangt og for kvinnene fungerte dette som forsøringsform og som avspeilet avhengighet. De kvinnene som ikke ble gift, syntes de fleste synd på og de fikk ofte et forklaringsproblem. Ugifte kvinner ble betraktet som spesielle og på et vis "unormale". Å få barn utenfor ekteskapet var skambelagt. I ekteskapet fikk kvinnene 3-5 barn. Det ble tatt som en selvfølge at kvinner skulle føde barn. I tillegg hadde de fleste også ansvaret for foreldre og svigerforeldre på deres gamle dager.

Omsorg for andres ve og vel er derfor kjennetegnende for kvinnene som fiskerbønder. I tillegg hadde de omsorg for dyr og for naturen som skulle røktes, uten at nabolaget måtte glemmes. Vi kan si at kystkvinnen bar mange omsorgsoppgaver i tjenesten for andre, i kraft av å være definert som det andre kjønn med referanse til S. de Beauvoir (1949).

Selv om fiskerbonden var selvprodusent, selvforsynt og selvlært, var de ikke selvisk. Å være selvgod var en svært negativ betegnelse innafor en protestantisk etikk der en skulle ære sin

neste. Fra beskrivelser av kystkvinner liv vet vi at nabohjelp og nabostøtte inngikk som viktig del av det sosiale liv i lokalsamfunnet. Før velferdsstaten var det viktig at nabokjerringa fulgte årvåkent med i andres helbred og ga en håndsrekning der det trengtes. I denne sammenheng kan nevnes at enketrygd ble innført i 1964 og var da behovsprøvd. Det betydde at en kvinne med vaskejobb ikke fikk trygd tross forsørgingsansvar for flere barn, dersom lønna ble ansett for høy for noen statlig ytelse. Da folketrygden ble innført i 1967 som en lov som skulle gjelde for alle, falt mange kvinner utenfor da de ikke hadde vært i lønna arbeid.

Tross mye og langvarige arbeidsoppgaver i et arbeidsmangfold i heimen og der vi kan betegne disse kvinnene som både allsidige og multikompetente, ble de minstepensjonister på sine gamle dager. Selv sier de seg fornøyd med dette. Å motta egne penger på sine eldre dager, ble ikke bare ansett som uvant, men som en ny type luksus kvinne ikke var vant med. I tillegg er det å klage negativt. Tilsvarende er takknemlighet en dyd. Dette er dyder som kan knyttes til den protestantiske etikk og lære. Det å klage kunne anses som å vanære Guds skaperkraft. Til dette hører også at livet ble oppfattet som skjebnebestemmelse mer enn knyttet til valg (Grønbech 2008). Dette betydde ikke nødvendigvis at kvinner assosierte seg til en offerrolle, men heller til en aksept av livsløpet. Kvinnene oppsummerer sitt liv med en tilfredshet over det livet som ble "gitt dem som gave", med bemerkninger om at de håper og tror de har ytt sitt beste. Stoltheten speiles ikke minst gjennom avkommet og ved at barna har skikket seg vel.

Samarbeid og kjønnsroller

I kombinasjonsnæringen var kroppsarbeidet sentralt. En sterk fysikk og god helse ble derfor avgjørende. Selv om kvinner i mange tilfeller kunne være sterkere både fysisk og mentalt enn sine ektemenn, var arbeidsoppgavene sterkt kjønnsdelte avhengig av om en var mann eller kvinne. Vi har nevnt at huset og fjøset var kvinnens arbeidsfelt, mens mannen tok hånd om båten og dens tilbehør. Selv om husholdet kan ses som et samvirke mellom mann og kvinne i et innbyrdes avhengighetsforhold, var det udelt mye verre for mannen å skulle stelle barna og lage mat enn det var for kona å ta i et tak for å assistere mannen med båten. Da ble det alltid sagt at hun hjalp til eller ga han "en hjelpende hånd".

Både offentlig og privat var mannen regnet som familiens forsørger. Ved innføring av barne-rygden i 1946, kom postanvisningen i mannens navn. En kvinne har fortalt om at den lokale postmannen kommenterte at hun kom for å ta ut penger i annen manns navn. Bemerkningen gjorde henne svært opprørt med hennes egen refleksjon om at det var da tross alt hun som sto for stellet og oppdragelsen av barna.

Både mann og kvinne betraktet mannen som hovedperson og familiens overhode. I praksis betydde det respekt og underdanighet fra de andre familiemedlemmer. Selv om kvinnene hadde eneansvaret og "rådde grunnen" som de sa, i lange perioder mens mannen var på fiske i fjernere farvann, falt de tilbake i folden av det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret når mannen kom heim. Etnolog Brit Berggren (1991) har kalt dette for tilsidestegsprinsippet. At kvinnene venter, viker og skaper rom for far når han vender tilbake, er også kjent fra pendlerfamilier med skiftarbeide på oljeplattform i Nordsjøen (Solheim m.fl 1986).

Selv om for eksempel båt og fiskeredskaper av alle ble oppfattet som mannens eneområde, var livet som fisker ikke bare avhengig av en heimeværende kvinne. Det var også kona som forsynte mannen med mat og klær og som foretok rundvask på båten etter endt skreifiske. Myter om hva som var tillatt og som var "forbudt", regulerte og hindret overskridelser og holdt kjønnsrollemønsteret på plass. Kvinnfolkene måtte for eksempel ikke skritte over fiskegarnet eller medbringe vafler ombord i båten. Begge deler betydde ulykke og "utur" som hun dermed kunne få ansvaret for (Grønbech 1997). At forbudet mot å bringe kvinnfolk om bord i båten også kunne være tjenlig for å hindre at mennene falt i fristelse for "å ha seg fremmed" på Lofotfisket, er også en del av mytebildet.

Far var altså familiens ubestridte myndighetsperson og beslutningstaker. Selv om kvinnene i mange tilfeller var bevisst sin rolle som husmor og en selvstendighet knyttet til oppgaver i husholdet, var hun også klar over sin begrensning i forhold til ektemannen som patriark uten at dette begrepet ble brukt. Samarbeidet i husholdet var preget av underordning, innordning og tilsidesteg ble ansett som så vanlig at det nærmest inngikk som ubevisst, naturlig og var normalt. Det ble i sin alminneliggjøring sett som så vanlig at det dermed ble usynliggjort.

At kvinnene i et livslangt ekteskap preget av samhold, også kunne kjenne seg sliten, irritert og utnyttet i en mindreverdige posisjon, er ikke vanskelig å forestille seg. Selv om kvinnene sto fremst som en form for heimevern og bevaring av husfreden, var det mye de også måtte bite i seg. Kvinner som var tjenestepiker i det vi kan kalle ventetiden før ekteskapsinngåelse ble kalt "taus", avledet av det danske ordet tøs, uten at jeg dermed tør påstå noe om koblingen til det å være tyst og skulle tekkes andre.

Når fiskerbonden på 1960-tallet fikk andre muligheter ble ikke bare småbruksdriften nedlagt og distriktene fraflyttet. Foreldrene frarådet sine barn en fortsettelse i arbeidslivet preget av knapphet og usikkerhet. Fiskeryrket var risikoutsatt både med hensyn til fangst og ulykker på havet. Som etterkrigs generasjon ble barna til fiskerbonden av foreldre anbefalt å ta utdanning. Dette for å skaffe seg et sikrere levebrød med fast lønn og ikke minst et mindre fysisk krevende arbeide.

Utdannings- og likestillingssamfunnet

Hva skjedde så med avkommet til fiskerbonden kan vi spørre? Like før siste verdenskrig var det registrert ca. 35 000 fiskerbønder og som av Nygaardsvold-regjeringen fikk statlig støtte for å styrke levegrunnet langs kysten. Sjarcken omtalt som "Nygaardsvoldbåt" var en vanlig betegnelse for dette. At det bak disse 35 000 registrerte fiskerbønder som dermed var menn, fantes en kone som var avgjørende for kombinasjonsdriften, var vel på denne tiden heller fjern. Når vi i tillegg tar i betraktning at dette var i en tid der storfamilien var alminnelig, må også både foreldre og svigerforeldre medregnes i denne livsformen. Dette betyr igjen at fiskerbondetilpasningen var betydelig i landet i førkrigsårene og inntil 1960-tallet da småbruksdriften ble avvirket gjennom en statlig medvirkning.

Arbeiderpartiets gjenreisningsarbeid etter krigen kjennetegnes først og fremst av industrialisering, teknologisering og utdanningsatsing, som at landet gjennom kunnskap skulle bygges. Dette medførte en sentralisering som ikke minst var tydelig på Helgelandskysten der mange småbygder ble fraflyttet, da gjennom statlige fraflyttingsbidrag. Dette var et øko-

nomisk insitament til fordel for industribyer som Mo i Rana med jernverket som hjørnestensbedrift og Mosjøen der aluminiumsverket tiltrakk seg fiskerbønder fra distriktet.

Etterkrigsgenerasjonens kvinner kan karakteriseres som første generasjon utdanningsvelger og yrkesvelger. Selv om en avfolkning av distriktene og der kvinnene hadde mer enn nok av arbeidsoppgaver slik vi har sett illustrert, var kvinners rett til arbeid ikke et eksplisitt kvinnekrav før kvinnekampen på 1970-tallet. Nå begynte en ny bevissthet om kvinners rolle og som i stor grad hadde sitt utspring på universitetet. I nord fikk det nylig opprettede Universitetet i Tromsø en viktig betydning og ble stemplet som det "røde" universitet. På tilsvarende vis ble de aktive kvinnene omtalt som "rødstrømper". En sammenblanding av fag og politikk ble kritisert da kvinnene kjempet for likestilling og sin rett til makt og innflytelse. Kampsaker var lik rett til utdanning og arbeid, likelønn, krav om barnehager, fri abort, nei til pornoindustri, vold og trakassering av kvinner for å nevne noe.

På 1970-80-tallet kan vi nevne begivenheter som at 1975 ble annonsert av FN som det internasjonale kvinneåret. I 1974 fikk den 9-årige ungdomsskolen en formålsparagraf som skulle motvirke at fag og holdninger ble preget av kjønnsstradisjoner og sikre at det ble en "selvfølge" at jenter og gutter fikk like god yrkesutdanning. I 1979 fikk vi en likestillingslov og der det i 1974 hadde blitt foretatt en justering av odelsloven med retten til at også jenter kunne arve familiegården. I 1981 fikk Norge sin første kvinnelige stasminister Gro Harlem Brundtland. Med hennes arbeid kan vi si at kvinnekampen også ble ført på et statlig nivå i form av det som ble kalt statsfeminisme (Hernes 1982).

På denne måten ble kvinnekampen gjort til et formelt samfunnsanliggende. I sin form var den rettighetsorientert og avspeilet en urban livsstil som først og fremst var definert av akademien. Det betyr ikke at ikke rettighetene var ment å komme alle kvinner til gode, men at det i kvinnekampen også kunne oppleves splittelse mellom de ordførende kvinner og den jevne kvinnen. I min doktoravhandling viser jeg til at selv om mødrene forsto sine døtres likestillingskrav, syntes de at kampen gikk alt for lang i forhold til skilsmisse, krav om barnehager og i abortspørsmål. De eldre mødrene med et bilde av seg selv som oppofrende og tjenende i sitt forhold til familien, hadde vansker med å akseptere døtrenes krav om en selvrealisering. Spesielt understreket de eldre at hensynet til barna burde stilles i første rekke. Dette var ensbetydende med at kvinnene burde unngå å skille seg, i alle fall så lenge barna var små. De unges kravmentalitet buttet dessuten mot de eldres forståelse av å være mor og ektefelle sett som et livslangt og bindende forhold, kun med døden som legitim atskillelse. De eldre kvinnenes livsinnstilling var å være kone, hustru og mor med omsorgen for andre som absolutt stilt i høysetet for kvinnerollen.

De eldre kvinnene skjønner ikke all misnøyen i dag med lettvinte hus, materielt overskudd, velferdsgoder og støtteordninger som står i kontrast til det de minnes som "fattigkassen", slik det ble kalt når noen måtte få støtte til mat på statens bekostning. Å ty til denne var svært skambelagt i en tid med krav om å være selvhjulpne og selvforsynte. Like lite forstår de eldre de yngres stress i en tid med mange tekniske hjelpemidler. Dette i moderne boliger med både elektrisitet, innlagt vann og store badeværelser. Bilen som transportmiddel understrekes også som symbol på det "lettvinde" livet, uten at de eldre altså alltid skjønner den moderne travelheten der nesten ingen lengre stopper opp og prater sammen, slik de uttrykker det.

Hva kjennetegner kvinners stilling og hva blir utfordringene videre?

Ved å ta utgangspunkt i hva vi har vunnet, må også noe anses som forsvunnet og tapt. I likestillingsloven av 1979 understrekes blant annet lik rett til utdanning, lik lønn for arbeid av lik verdi, likestilling ved ansettelse, nei til kjønnsstrakassering og krav om representanter av begge kjønn i alle offentlige utvalg. Det siste nevnes uten at 40 % andelen var presisert. Selv om trakassering er forbudt ved lov, vet vi at det finnes mange eksempler på såkalt "skjult" diskriminering og som i praksis er vanskelig både å håndtere og å bevise. I denne sammenheng kan vi snakke om et språk mellom formelle rettigheter i juridisk forstand og uformelle rettigheter slik det fortøner seg i virkeligheten. I 1973 beskrev forskeren Gudmund Hernes og som i 1991 ble statsråd i utdannings- og forskningsdepartementet, denne diskrepansen i tilknytning til landets levekårsundersøkelse. Her skilte han blant annet mellom sosial sjanseulikhhet og geografisk ulikhet uten at det her ble lagt vekt på kjønns-forskjeller.

I dagens samfunn kan vi si at storfamilien er borte til fordel for kjernefamilien, skjønt i Norge består ca. 40 % av husstandene av aleneboende. Selv om kjernefamilien ut fra et offentlig administrativt perspektiv er idealet, oppløses nærmere halvparten av de inngåtte ekteskap. Det betyr at mange kvinner er eneforsørgere og at de som småbarnsforelder ikke bare kan oppleve eneansvar, men også føle trykket av å være dobbeltarbeidene, med arbeidsoppgaver på jobb og i heimen (Statistisk Sentralbyrå).

I dag er 2 av 3 kvinner yrkesaktive. Totalt av alle yrkesaktive er 25 % deltidssysselsatt. Av disse er det igjen 75 % kvinner. Dette tyder på at kvinner fortsatt prioriterer familien, da spesielt i småbarnsfasen. I tillegg har kvinner lavere lønnsinntekt enn menn (i 2008 var kvinners månedslønn 85 % av menns), slik at når foreldrepermisjon og sykemelding på vegne av syke barn benyttes, er det mer økonomisk lønnsomt at mor er heime. I 1998 innførte Norge kontantstøtteordning for familier med småbarn. Denne har vært omstritt med argumentasjon om at ordningen oppmuntrer kvinner til å bli heimeværende. Selv om regjeringen tar mål av seg til å ha full barnehagedekning, kan slike virkemidler dempe presset på barnehagesektoren. Dette i tillegg til at innvandrerkvinner forblir i heimen.

Tall viser at selv om kvinner er yrkesaktive, utfører de ca. 60 % av arbeidet i heimen. I kvinneforskningen har dette vært omskrevet som dobbeltarbeid. Undersøkelser viser at de familier som evner en mest mulig lik ansvarsfordeling i familielivet, også i størst grad unngår å gå fra hverandre (Aftenposten 29.04.2011). Når kvinner økonomisk kan greie seg uten ekteskapet som forsørgingsinstitusjon, stiller de også andre krav til mannens deltakelse. Reduksjonen av ekteskapets nyttefunksjon forklarer dermed også hvorfor så mange av de inngåtte giftemål ender med at partene går fra hverandre.

Tross kvinners rett til både utdanning og yrke, velger kvinner fortsatt tradisjonelt, slik også menn gjør. Dette betyr at kvinner er i stor overvekt på felt som helse- og omsorg, barnehage og grunnskole. På universitet er mer enn halvparten av studentene kvinner, mens bare 20 % av professorene er kvinner (Statistikk fra universitet og høyskole, UoH 2009). Selv om det stadig blir flere kvinnelige ledere, er bare en av fem toppledere kvinner. Størst andel finner vi i mellomsjiktet, spesielt innen undervisnings- og omsorgssektoren.

Selv om Norge i mange henseender kan framstå som likestilt, er tendensen likevel at kvinneoppgaver og kvinners arbeide nedprioriteres. I kvinneforskningen var det lenge en

parole at der kvinner kommer inn, går makten ut og at prestisjejobber mister anseelse ved inntreden av kvinner (Hernes 1982).

Når unge kvinner opplever at de ikke lykkes på samme vis som sine mannlige kollegaer, påtar de seg derfor skyldfølelse i form av at de ikke strekker til. Nylig forskning viser at kvinner også er mer sykemeldte og blir mer "utbrente" enn menn i arbeidslivet. Her etterlyses ikke mer tilrettelegging av arbeidslivet, men påpekes snarere at det bør stilles strengere krav til mannen om ansvar og deltakelse i familiesammenhengen (Ellingsen/Lilleaas 2010). Dette forslaget samsvarer med andre undersøkelser som viser at skilsmisser dempes i familier hvor far involverer seg.

Tradisjonelt kan vi si at kvinner har inntatt en rolle der de tilpasser seg og tekkes andre. Dette er en inn- og underordning som reproducerer "tausa" eller det å være "den andre" for andre slik S. de Beauvoir kalte dette. I tillegg må vi anta at motetrender med fokus på kjønneestetikk og kroppsslanking legger press på kvinner om å tekkes. I motebransjen har det i lengre periode vært framheving av syltynne Barbie-dukke, rosa bekledning og tilbehør med høy prinsessefaktor, spesielt myntet på småjenter. Pastell styling av boligen og interiør med presentasjon av den perfekte familien er ikke uvanlig på facebook. Dette kan vi kalle en form for "skjønnhets- og harmonyranni" som først og fremst retter seg mot kvinner. Verden er blitt mindre og mer globalisert gjennom datateknologien. Slik blir derfor også skillet mellom de materielt rike og fattige landene desto mer synlig og større.

Selv om Norge framstår som et svært likestillings-orientert land med en presentasjon av kvinner som likeverdig kjønn, finnes mange skjulte barrierer og såkalte glasstak å forsere. Forskeren, politikeren og kvinnesaksforkjemperen Berit Ås (1979) presenterte gjennom sine hersketeknikker hvordan nedverdiggende kvinnesyn kunne komme til uttrykk i politiske møter for eksempel. Ignorering, møteforstyrrelse og at menn gjør kvinners forslag til sine egne var bare noen eksempler på nedlatende holdninger. Dette er observasjoner som ikke minst også kommer til uttrykk gjennom pornoindustrien, om enn i mer ekstrem forstand.

Gjennom tilflyttingen av dem vi kaller "våre nye landsmenn" blir vi alle påminnet kamper som er vunnet og at det hele tiden følger nye utfordringer med påtrykk for et likeverdig kvinnesyn, ikke minst gjennom spørsmål om omskjæring, kjønnslemlestelse, vold mot kvinner, tvangsgifte og farsdrap av kvinner som ikke følger de patriarkalske regler. I mange land vet vi at det er både tillatt og akseptert å abortere jentefostre, brenne enker og drepe kvinner som kaster skam på familien. Det vil si dem som ikke følger de paternalistiske lover.

Som mor så datter?

Sammenlikner vi de yngre kvinnene i dag med deres mødre, ser vi ikke bare en utdanningskløft. Generasjonskløften mellom mor og datter vil også være preget av et verdiskille. Vi har karakterisert fiskerbondens livstilpasning gjennom begreper som heime (heimværende, heimgjort), sam- (samarbeid, samhold) og selv (selvprodusent, selvforsynt). Barnefødsler foregikk ennå til langt på 1950-tallet i mange tilfeller i heimen. Arbeidsmangfold og tilegnelsen av kunnskap skjedde gjennom en erfaringslæring basert på en kunnskapsoverføring fra voksne til barn. Dette i motsetning til i dag når barna hjelper mor å håndtere datamaskinen til eksempel. Selv om fiskerbonden ikke definerer seg gjennom noen bestemt yrkesstatus, behersket de et kunnskapsmangfold som i dag må erstattes av profesjoner som både syke-

pleier, dyrlege, baker, husholdsøkonom og psykolog for å nevne noen. Selv om kvinnene kan karakteriseres som selvlærte og multikompetente omtaler de seg selv som "ingen ting" (Grønbech 2008). Fiskerbonden arbeidet kontinuerlig og deres "lønn for strevet" var å få friske barn som "skikket seg vel". Deres største misjon var derfor å bli mor og dermed sørge for å føre slekta videre. I dette ligger også kravet om å være omsorgsbærer og en inn- og underordning basert på å sørge for andres komfort. At dette ikke var noen idealtilstand for kvinnene, ser vi gjennom at de anbefalte sine barn å velge annerledes når der forelå muligheter for dette. Mødrenes liv ble ansett som skjebne og står i kontrast til døtrenes valgsituasjon.

Døtrene står med andre ord friere. De kunne velge utdanning, yrkeskarriere, ektemann, abort og skilsmisse bare for å nevne de viktigste kontraster til sine mødre. Selv om de yngre kvinnene har flere valgmuligheter, erfarer vi at valgene fortsatt i stor grad faller innfor det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret. Selv om de yngre kvinnene gjennom utdanning har profesjonalisert omsorgsarbeid og mottar lønn for innsatsen, er kvinnene fortsatt i majoritet blant sykepleierne til eksempel. Selv om vi i Norge har relativt høy arbeidssysselsetting for kvinner, jobber kvinnene mer deltid og har lavere lønn enn menn. Så lenge far ikke deltar på lik linje i heimen, blir det fortsatt mor som regulerer sitt liv ut fra småbarnsfamiliens behov. I dag omtales dette omsorgsarbeidet som et dobbeltarbeid, men som for formødrene var en selvsagt del av morsrollen.

Sammenlikner vi mor og datter ser vi at det i løpet av en generasjon har skjedd en stor familieendring. Fra storfamilien med en heimeværende mor og til to yrkesaktive foreldre i en kjernefamilie under hardt tidspress. Mange omsorgsoppgaver er institusjonalisert og organisert utenfor heimen. Barnehager og fritidsordninger tar seg av en barneoppdragelse som tidligere var en selvsagt oppgave for heimen, det vil igjen si for mor.

For fiskerbonden var beskjedenhet og høflighet en dyd som bestemødrene synes er mangelfull i dagens samfunn. Fiskerbonden levde også etter et nødvendig utvidet omsorgsansvar overfor naturens ressurser, som står i grell kontrast til dagens overforbruks-samfunn. Naturalhusholdet var ut fra marginalitet og ressursknapphet basert på gjenvinning og gjenbruk. Dette er verdier som står i stor kontrast til en bruk - og kastmentalitet som i dag er rådende. For den yrkesaktive kvinnen er det mer lønnsomt å kjøpe nytt heller enn å reparere gammelt. Motebildet skisserer mer enn før trender som igjen setter krav til stadig nye klær og oppdatering av utstyr forøvrig.

Oppsummering

Oppsummerende kan vi si at selv om den patriarkalske orden syner seg seiglivet, finnes en gjennomgående endringsvilje i samfunnet som fremmer utvikling i en ønsket retning om kjønnslikeverd på alle plan og områder. Juridisk likerett til utdanning og arbeid gir derimot ingen selvsagt garanti for at likt arbeid lønnes likt, som at en ingeniør og en sykepleier har lik lønn. Pornoindustriens framtrepende rolle i samfunnet går også på tvers av et ønsket likestillingsarbeid med en form for "skjult" trakassering som stadig må bekjempes. Kvinners utprøving og intervensjon av nye felt og områder, oppfattes først og fremst som et kvinneansvar. Dette ikke bare i heimen der skilsmisse er blitt en mulighet for å signalisere misnøyen. Det blir også kvinner som får vokteroppgaven og ansvaret for en oppfølging i praksis når de for eksempel ønsker å bli bilmekanikere eller gjøre militær karriere. Selv om vi i Norge

er heldige som kan defineres under en form for statsfeminisme der de folkevalgte politikere er opptatt av målsettingen om en likestilt nasjon, er det fortsatt mange eksempler på at likestillingsarbeidet påhviler kvinnene selv, som i et kontinuerlig vakthold, påminnelse og påtrykk, - som et annet oppdragelsesprosjekt.

Så gjenstår det å se hvor patriarkalsk et samfunn vi fortsatt har om en generasjon. Fra den politiske praksis vet vi at det tar lengre tid å endre holdninger sett som hardprogrammerte verdier innbakt i folks holdninger, enn det tar å endre lovverket.

At Norge også i 2009 ble kåret av FN til et av verdens beste land å bo i, skyldes nok ikke bare materiell velstand, men er også uttrykk for menneskerettigheter med vektlegging av menneskeverdet uavhengig av kjønn. Nylig er landet også kåret til verdens beste land å være mor i, mens Afghanistan er karakterisert som det verste landet, slik det framkommer i Redd Barnas årlige tilstandsrapport om mødre og barn. I en global verden forplikter det også å være en rik velferdsstat.

Grønbech avsluttet foredraget med å si følgende: "Alle trenger en klok veiviser og lederstjerne. Takk til Berit Ås og gratulerer med Kvinneuniversitetet i Norden."
(Kilder henvist til av Dagrun Grønbech er gjengitt bakerst i rapporten.)

Kvinner og reproduktivt arbeid

Ved jordmor Berit Mortensen

Mortensen er jordmor og har siden 1987 jobbet med prosjektarbeid i Palestina. Der har hun arbeidet med jordmorsprosjekter siden 2006.

Da Arna Meisfjord ringte og spurte om jeg ville holde et foredrag om kvinner og reproduktivt arbeid, satt jeg og jobbet intenst med innspurten av masteravhandlingen min. Den avhandlingen handler nettopp om kvinner og reproduktivt arbeid, og den har tittelen " Tilsørte Jordmødre – hva forener oss" om erfaringer fra kontinuerlig jordmorsomsorg i okkupert Palestina og i Norge. Mastergraden er knyttet til det nye universitetet i Nordland og studiet i Praktisk Kunnskap der. Avhandlingen er levert, men sensur faller først etter jeg har holdt en prøveforelesning den 7. juni.

Arna ville at foredraget skulle være en kilde til en mulig doktorgradsstudie om kvinner og reproduktivt arbeid, ved et framtidig kvinneuniversitet. Da hun ringte, var jeg inne i en fase av eufori over hvor mange spennende kilder som finnes rundt dette temaet. Kilder som ligger og venter på å bli oppdaget. Jeg hadde et svare strev med å begrense meg. Jeg hadde faktisk akkurat beroliget meg selv med at jeg kunne fortsette seinere med å ta doktorgrad. Nå måtte jeg først og fremst, få ferdig denne masteroppgaven.

Det er absolutt grunnlag for å satse på et slikt doktorgradsstudie. Men må det skje gjennom et Kvinneuniversitet? Trenger vi et Kvinneuniversitet i dag? Vi har kjønnsforskningsstudier, helsefagsstudier og mange andre studier hvor dette temaet kan inngå som en doktorgrad. Kan et kvinneuniversitet virke ekskluderende i forhold til for eksempel menns interesse for feltet? Er vi ikke avhengig at menn i større grad inkluderer kvinners erfaringer, fordi det angår også dem? Det er viktig å reflektere rundt dette for å unngå at vi blir sekteriske. Vi må gjøre stoffet vi produserer interessant og tilgjengelig for alle.

Allikevel mener jeg at et kvinneuniversitet kan bli en nyttig "tenkesmie" , der det kan forskes og diskuteres, der vi kan utvikle politikk på en rekke felt. Å ha en slik base i forhold til kvinneforskning er absolutt på sin plass. Selv hadde jeg veldig god nytte av kvinneuniversitetet på Løten i min ungdom. Det var der jeg fikk mine "kast deg frampå"-kurs. Der fikk jeg talestoltrening og medietrening sammen med andre kvinnelige studentrepresentanter, i Sykepleierstudentorganisasjonen, midt på åtti-tallet.

Vi kvinner ligger langt etter menn i å skrive filosofi og historie. Både filosofi og historie preges av hvem som skriver den. Kvinner har historisk sett vært hensatt i den reproduktive tjenesten, og fratatt muligheter til delta i det offentlige politiske liv. Den godeste Aristoteles argumenterte endog for at dette var kvinnes dyd.

Da jeg jobbet med oppgaven min, lette jeg etter kvinnelige filosofer som hadde skrevet om de ulike tema jeg ville ta for meg. Jeg gikk i min egen bokhylle der jeg fant "Filosofiens historie" skrevet av professor Arne Næss. Jeg ble rystet da det ikke var en eneste kvinne å finne blant de hundretalls filosofer han hadde tatt for seg. Store filosofer som Hannah

Arendt og Simone de Beauvoir, burde opplagt være med, og visst finnes det mange, mange fler. Jeg fant etter hvert, på egen hånd, flere både vestlige og arabiske kvinnelige forskere og filosofer, som kunne gi meg større innsikt i kvinners erfaringer. Jeg vil anbefale Tove Pettersens bok *Filosofiens annet kjønn*, for dem som vil lære mer om kvinnelige filosofer, og hvorfor de er viktige.

Men det var kvinner og reproduktiv helse jeg skulle snakke om her i dag. Kvinner kan i vår tid gjøre det meste av det menn kan gjøre. Men kvinner kan noe som menn ikke kan, de kan føde barn. Kvinnekroppen spiller en mye større rolle i reproduksjonen, enn hva som er tilfelle for menn. Kvinners biologiske forutsetninger gjør henne atskillig mer bundet opp til dette arbeidet. Menstruasjon, svangerskap, fødsel, barseltid og amming er eksempler på det. Men "Man fødes ikke som kvinne – man blir det", skrev Simone de Beauvoir i det klassiske feministiske verket, *Det annet kjønn*. Med det mente hun at det er sivilisasjonen, samfunnet, sosialiseringen og hvordan vi betraktes av andre, som gjør oss til den vi er, ikke biologien. Hvor mye vi skal være hensatt til kroppen vår som et biologisk fengsel, eller som en berikelse – er opp til fellesskapet å avgjøre. Derfor er det avgjørende for kvinner at det private; det intime; det som tilhører parforhold, seksualiteten og reproduksjonen og barnepass også er politisk.

I masteroppgaven har jeg skrevet om hvordan jordmoren kan være en ressurs for kvinner. Dersom jordmoren får anledning til å møte kvinnene over tid og i fortrolighet, kan hun fungere som en praktisk kvinnesakskvinne. Avhandlingen min er basert på kvalitativ forskning, og metoden min var så feminin som det går an: broderiet. (pause) Kvalitativ forskning er en type forskning som forsøker å komme i dybden og skape en større forståelse. Kvantitativ forskning søker i større grad å tallfeste, skape statistiske beviser, generalisere og finne fellesnevnerne. Kvantitativ forskning er helt nødvendig i mange sammenhenger, men det kan også være farlig, fordi den lett skaper mennesker om til stereotyper, som igjen kan være brikker for eksempel i et helsevesen, som mer og mer drives med kostnadseffektivitet som mål.

Min forskning ville forsøke å få fram det komplekse og unike i møter mellom jordmor og kvinner. For å få dette til har jeg brukt broderiet som metafor. Jeg har forsøkt å få fram et mønster ved å brodere inn tråder fra palestinske jordmødres fortellinger fra sin praksis. Sammen med tråder fra jordmorvirksomhet langt tilbake i historien, tråder fra egen erfaring, fra min politiske forforståelse, tråder fra solidaritetsarbeid, fra filosofi og religion. Jeg har forsøkt å få en større forståelse av kvinners liv i forhold til deres reproduktive helse. Det kan dreie seg om så mye, slik som kvinnens seksualitet i ungdom, i småbarnsperioden og i alderdommen. Det kan dreie seg om seksuelle krenkelser, om prevensjon, om ønske om abort, eller frykt for abort, om graviditet, om manglende graviditet, om fødselsangst, om fødselsopplevelser, om det å miste et barn, om vold i ekteskapet, om overgangsalder.... Kvinnens reproduktive helse er alt dette og mer til.

Kvinner trenger ofte noen som de kan snakke med om disse forholdene, noen som har tid til samtalen. Det handler ikke om sykdom så det er ikke alltid lett å snakke med legen om dette. Dessuten har legene det travelt og er dyre i drift.

De palestinske jordmødrenes fortellinger er preget av israelsk okkupasjon og mangel på frihet. De er farget av arabisk kultur og religion. Palestinske kvinners behov kan være veldig forskjellig fra kvinner i Norge, og det er en stor fordel at jordmødrene kjenner konteksten til kvinnen hun skal veilede. Jordmødrene kan fungere som praktiske kvinnesakskvinner i møtet med kvinnene. De støtter og veileder dem i deres dilemma utfra deres egen kontekst. Suha Sabbagh, en palestinsk feminist, skriver at det er et problem for deres utvikling, at Vesten bruker kvinnefrigjøring som en pisk mot den arabiske verden. Vi har erfart at imperialistiske kriger har blitt rettferdiggjort med argumenter om frigjøring av arabiske kvinner, som om de ikke er i stand til å føre denne kampen selv. Dette kan føre til et tilbakeslag for deres egen kvinnefrigjøring, det blir viktigere å ta avstand fra Vestens imperialisme.

Palestinsk kvinnesak blir hemmet fordi de må bekjempe en annen undertrykking, den som israelsk okkupasjonen påfører dem som etnisk gruppe. Når en kvinne i fødsel, på vei til fødeavdelingen, blir stoppet av israelske soldater, da er det etnisk undertrykking. Men kvinners sårbarhet, blir her veldig tydelig forskjellig fra mannens. Kvinnens kropp blir på mange måter grensemarkører i denne undertrykkingen, skriver den palestinske kvinneforskeren Nadera Kevorkian. Når de israelske soldatene fornedrer kvinnen, fornedrer de samtidig hennes mann, siden han ikke kan beskytte henne.

Kvinnelivet her i Norge og i Palestina har selvfølgelig også mange likhetstrekk. En av de palestinske jordmorfortellingene i oppgaven, tar for seg en kvinne som ønsker abort. Gjennom den fortellingen lærte jeg at det er akseptabelt med abort i islam. Der er grensen 120 dager, før fosteret anses å ha fått sjel. Det er allikevel ikke mulig å få utført abort fordi palestinerne ikke har fått utviklet sitt eget lovsystem på grunn av 60 år med okkupasjon. De er hensatt til den engelske lovgivningen fra kolonitiden og israels militærlovgivning. Palestinerne er også avhengige av bistand fra USAID, USAs statlige bistandsorganisasjon. USAID har sterke restriksjoner mot bistand til land som tillater abort, i de periodene der presidenten er republikaner. Dette er for øvrig et stort paradoks, i en verden der overbefolkning er en stor trussel mot folk og miljø.

Som jordmor i Norge snakker også jeg mye med kvinner i om abort. Om tvil og skyld og skam som altfor mange kvinner bærer på. Selv her i Norge hvor vi trolig har en av verdens mest kvinnevennlige abortlovgivninger. Hvor mye av kvinners liv går med til slike bekymringer? Hvor stor betydning kan det ha å få lov til å snakke om det?

I jordmødrenes møter med kvinner kan det skapes rom for tillit der kvinnen får uttalt mye av sine behov og bekymringer. Jordmoren ser ut til å ha vært nært knyttet til kvinners liv opp gjennom historien. Her ligger enorme kilder for dem som vil forske i kvinnehistorie. Dessverre har alt for lite blitt skrevet ned. Men det som er å finne, tyder på at jordmoren hadde god kjennskap til hva som kunne true kvinners liv og helse.

Jordmorens arbeid er beskrevet i egyptiske papyrus fra så langt tilbake som 3500 år i. Å hevde at jordmoryrket er et av verdens eldste yrker kan derfor ikke være så galt. I mange historiske skrifter som jeg har funnet, kom det også fram at jordmoren hadde erfaring med mer enn selve fødselen. Hun viste seg å være en stor ressurs for kvinner når det gjaldt reproduktiv helse, på flere felt. Kvinners forsøk på kontrollere naturen og begrense antall

fødsler viser seg også å ha en lang historie. I både papyrus og andre kilder beskrives ulike former for prevensjonsmidler, slik som, avbrutt samleie, vaginalskylning, pessar av elefant- eller krokodilleavføring og den enkleste; langvarig amming etter fødslene. Provosert abort var også mulig gjennom bruk av urter og ulike mekaniske metoder. Reinfann, som også vokser her nord, sies å ha en abortframkallende effekt.

Jordmødre hadde en kunnskap som ble utviklet gjennom overført erfaring og utvikling av egen erfaring. De sto i nær kontakt med kvinners hverdag og utfordringer. Tette og mange barnefødsler kan være direkte livstruende. Jordmødrene, også kalt, kloke koner, hadde kunnskap om hvordan de kunne hjelpe.

Men dette fikk en brutal slutt i siste del av middelalderen, på 1400 tallet. Etter svartedauden og perioder med dårlig klima, kalt den lille istid, døde nesten femti prosent av befolkningen i Europa. Den katolske kirken var Europas største landeiere. Kirkestatene førte en ekspansiv og imperialistisk politikk. Kolonialiseringen krevde en større befolkning, både soldater, industriarbeidere og folk til å bebo områdene. Kvinnene måtte føde flere barn.

Måten styresmaktene kunne tvinge kvinnene til større barneproduksjon var å ta fra dem kontrollen over reproduksjonsmidlene. Dette ble innledningen til hekseprosessene, et enestående stykke makaber Europeisk historie. Nyere historisk forskning har vist at disse prosessene ble spesielt rettet mot den skjulte kvinnekunnskapen, de kloke konene, jordmødrene. De som hjalp kvinnene med å begrense antall barnefødsler. For at Europa skulle kunne fortsette sin framgang i verdenssammenheng måtte befolkningstallet økes. Makten over reproduksjonsmidlene måtte over fra kvinnene og den private sfære til styresmaktene, staten og politikken.

Den eneste måten jordmødrene kunne overleve var å la seg disiplinere av kirken. Jordmødrene måtte avlegge ed om at de skulle bekjempe abort. Selv vår egen Petter Dass var en ivrig heksemotstander. Og mange av versene han laget om det andre bud; *du skal ikke ha andre guder enn meg*, handler om å bannlyse hekser og kloke koners kunnskap, som dette:

Men at en hex er vis og klok, i lægekunst og kur, det har hun av den sorte bok, det vantro kreatur.

Legevitenskapens overtok etter hvert disiplineringen av jordmødrene, og mange steder jobben deres. Men i de skandinaviske land fortsatte jordmødrene å ha en selvstendig og respektert rolle. Trolig er vår spredte befolkning en viktig årsak til dette, det ville være umulig for legene å rekke over alt, selv etter at fødslene ble institusjonalisert.

I det 20- århundre oppsto fragmenteringen av fødselsomsorgen. Kvinnene ble fremmedgjorte i et autoritært og hierarkisk helsevesen. Både leger og jordmødre kan framstå som representanter for et generalisert og rigid system. Og mindre som kvinnens omsorgsperson. Individualiteten og ivaretagelsen av det unike mennesket, får stadig dårligere kår i et slikt oppdelt og sentralisert helsevesen.

De små fødeinstitusjonene kan klare å motvirke denne fragmenteringen. I små enheter har jordmødrene mulighet til å følge kvinnene gjennom hele perioden; svangerskap, fødsel og

barseltid. Stadig opplever vi at krefter ønsker å sentralisere. Statistikk misbrukes ofte for å argumentere for at vi ikke trenger de små fødeinstitusjonene. Et av de siste ulogiske argument var at vi ikke trenger de små fødeinstitusjonene fordi transportfødsler ikke er farlige.

For det første så er trolig en av grunnene til at transportfødsler ikke er farlige, nettopp det at vi har mange små fødeinstitusjoner. Dermed blir det ikke mange transportfødsler. For det andre så bør kvinner i Norge i dag få lov til å ha det behagelig under fødslene. De bør slippe å ligge fastspent i ambulanse på to hjul i svingene.

Jeg har forsøkt å åpne et vindu inn til deler av kvinners reproduktive helse som er kilder for fordypning og utvikling av større kunnskap. Det er mye å gripe fatt i. Det er bare å brette opp armene og gi seg i kast med å brodere. Skal kvinner få frihet må vi få makta over våre reproduksjonsmidler.

I min studie fant jeg ut hva som forener jordmødrene, tilslørt eller ei: det er vårt felles ønske om å få møte kvinnen som det unike mennesket hun er, ikke som en generalisert prototyp, i et effektivt helsevesen.

Å styrke kvinnehelsen og frigjøre kvinnen kan utmerket godt gjøres ved å bygge opp en hær av lokale jordmødre der mor bor.

Jeg broderte fram et slags mønster i min masteroppgave, som kan beskrives med en fin metafor: åttebladsrosa. Den finnes i den norske selbuvotten og i hardangerbunaden, og den finnes brodert i de palestinske folkedraktene. Betyr det at våre kulturer møttes for lenge siden og utvekslet mønster? Eller betyr det at det finnes noen felles mønstre som går igjen på tross av kultur?

Selv dette kan det forskes på.

Kvinnor, arbete, ekonomi och lön, utifrån ett svensk perspektiv

Ved sivilingenør og interimstyremedlem i Kvinneuniversitetet Norden, Eva Wilks. Teksten er satt inn direkte fra hennes manuskript av hensyn til rett språklig gjengivelse.

Jag är Eva Wilks från Sverige och jag sitter med i interimstyrelsen för Kvinnouniversitetet. Till yrket jobbar jag som psykoterapeut Jag arbetar politiskt i Miljöpartiet i mitt landsting (fylke) främst med sjukvårdsfrågor. Jag arbetar också i flyktingrörelsen och hjälper de apatiska barnen, för att de ska få stanna i Sverige och inte skickas till hemländer där de inte kan få vård, utan lämnas att dö.

Ekonomi intresserar mig för och jag kommer idag att presentera mina tankar kring ämnet och varför jag tycker att det är så viktigt för kvinnor att få mer kunskap om ekonomi och varför jag tycker det är så bra att Kvinnouniversitetet kommer att ha detta som ett av sina tre fokusområden.

Föredraget kommer att vara indelat i tre områden

1. Ekonomi-bakgrund
2. Kvinnor i världen och ekonomi
3. Kvinnor i Sverige och ekonomi

Ekonomi-bakgrund

Ekonomi kommer från Oikos, vilket betyder hus på grekiska. Ekonomi betyder således att hushålla med resurser. Idag vet vi att världens resurser inte är oändliga utan att de håller på att ta slut. Oljan har snart nått peakoil. Många metaller är också i snart där. Skogsskövlingar som förstör för både miljön och lokalbefolkningen pågår på många håll i världen och där ser vi också att nordiska företag som tex Stora Enso finns med.

Det ekonomiska systemet vi använder idag tar inte någon hänsyn till vad som sker med jorden utan arbetar efter egna lagar som inte går ihop med vad som egentligen sker. Ekonmin arbetar utefter ett system som bygger på skuld och vi måste hela tiden öka vår tillväxt för att kunna betala denna skuld. Vi känner alla till receptet att vi ska konsumera så kommer hjulen att snurra så får vi fart på ekonomin. Än så länge har vi inte sett att det går utan vi förbrukar allt mer av jordens resurser för att skapa denna ohållbara tillväxt för att kortsiktigt betala denna skuld som vårt eget pengasystem har skapat och som vi inte klarar. Här i Norge har ni försett världens länder med alltmer olja för att de ska kunna hålla sin tillväxt igång och Norge har kortsiktigt tjänat mycket pengar på detta. Pengar som ni inte behöver utan har investerat i tex numera alltmer värdelösa amerikanska statspapper och om jag inte hört fel i företag som tex Monsanto som vill äga allt utsäde i världen som de sedan genmodofierar.

Det rådande ekonomiska systemet idag flyttar eller flödar pengar över från de fattiga till de rika. Om jag investerar mina pensionspengar i ett företag i Bangladesh och får tillbaks med god utdelning, då betyder det att jag får pengar som egentligen tillhör de fattiga arbetarna i företaget i Bangladesh. Vid en ekonomisk kris går den här överflytten lite snabbare. Vi vanliga västerlänningar ser också våra pensioner urholkas och att vi får gå in och rädda banker med våra skattepengar. Bara för några veckor sedan hörde vi hur USA nu står inför den återkommande risken att få ställa in betalningarna (något som sker var tredje månad). Istället för att trycka nya pengar som hittills bara ökat skulden kommer de nu att börja ta av

de federala pensionsfonderna – för att minska sin skuld. Vi lägger t.o.m över skulder på framtida generationer. Se på Grekland. För 300 miljarder dollar hjälpte amerikanska banker (Goldman Sachs, JP Morgan) Grekland att få hemliga lån mot att Grekland pantsatte till och med framtida lotterinkomster och flygplatsavgifter att försköna sina balansräkningar med innan de gick med i eurosamarbetet.

Hur har det blivit så här?

På 1600-talet fanns det gott om resurser men man hade inga krediter eftersom man betalade med guld eller silvermynt. Det var krångligt. Då var frågan hur man skulle kunna skapa krediter så man skulle kunna handla lättare med varandra. Man kan säga att det var guldsmederna som uppfann krediterna. Om folk ville spara gjorde de det hos guldsmeder, som man hade högt förtroende för. Man satte helt enkelt in sina mynt i guldsmedens valv och fick ett kvitto på detta. Men istället för att gå till guldsmeden varje gång man behövde sitt guld att betala med började folk använda kvittona till betalning. Det var den första sortens sedlar. Eftersom guldsmeden hade mycket guld i sitt valv som folk inte hämtade ut alla på samma gång så kunde han låna ut en del. Folk fick kvitton på vad lånat som de kunde använda mot att de senare betalade tillbaka plus ränta, som var guldsmedens förtjänst. Så nu fanns det plötsligt mer kvitton i omlopp än guld/silver i valvet. Men eftersom alla inte kommer samtidigt och vill hämta ut sitt guld så var det ingen fara. På den tiden fanns gott om resurser att exploatera och handeln expanderade. Det är en stor skillnad mot idag när vi är medvetna om att resurserna som naturen tillhandahåller håller på att ta slut. Men flödet av pengar bara ökar.

Nu ligger det inte så mycket guld i bankvalven längre och bankerna behöver inte ha särskilt mycket av eget kapital (dvs spararnas inlånade) som de kan låna ut. Nej, behöver jag låna 10000 behöver banken bara ha 48 kr sitt valv, resten är pengar som kan skapa digitalt. De skapar alltså bara en post i bokföringen och så ser det ut som alla dessa pengar finns. Detta kallas ett Fractional reserv system. Idag finns bara 5 % av allt kapital i cash. Och enligt Basel II-ramverket (europeiska centralbanken) behövs bara 0,5 % av summan i banken för att ge ut nya lån. Resten är bokföringsposter skapade digitalt av banken. Skulle alla som har pengar på banken gå dit samtidigt skulle bara 3-5 % få ut sina pengar, för mer finns inte. Under the great depression under 30-talet var det detta som hände, folk litade inte på bankerna. Alla ville få ut sina pengar. Vid den senaste finanskrisen hade bankerna lånat ut för mycket pengar och riskerade att inte få igen när huspriserna sjönk. Nu är den avblåst men nu oroar sig många för att nästa kris lurar runt hörnet. De fattiga länderna har alltid kris.

Vi lever alla i ett ekonomiskt system som helt och hållet bygger på skuld som hela tiden måste betalas tillbaks med högre ränta.

Ränta är det vi får betala för att låna upp dessa pengar som egentligen inte finns. Om banken tar en större risk med att få tillbaks pengarna så kräver de högre ränta. Många samhällen har eller hade ingen ränta. De anser detta omoraliskt och att man utnyttjar andra om man tar ränta. Tex så var det olagligt inom den katolska kyrkan fram till ca 1830. Inom islam är det också olagligt idag. Man kan säga att ränta är en slags skatt som de fattiga betalar till de rika. Den förstärker ojämlikheten och tvingar hela tiden ekonomier att växa. Växa för att betala av sina skulder och räntor på dessa. Därför är det så mycket fokus på BNP och tillväxt. Men vad är BNP-jo det är den samlade mängden av producerade mängden varor

och tjänster i ett land. Men då handlar det bara om det som man fått lön för, det ska vi komma ihåg, inte obetalt arbete. Och just därför är det inte heller BNP-tillväxt att ha en skog som står på tillväxt eller att ha olja kvar i marken som du inte pumpar upp. Det ger ju ingen synlig tillväxt i BNP-siffrorna som vi idag tillber likt en ny gud. Likaså räknas inte sociala relationer med i BNP och inte heller negativa miljöproblem in i tillväxten. Jo det är klart en stor oljeläckage som förstör massor av natur den kan vara positivt för tillväxten. Den skapar ju massor av arbete och varor. Man kan säga att vårt ekonomiska system som vi nu alla är med och tillber dels accelererar orättvisorna på jorden och dels skapar och fördjupar det miljöproblemen. Många tillväxtkritiker idag menar att vi måste lämna systemet som ger bankerna rätt att skapa pengar och vi måste lämna räntan.

För frågan är – vad lämnar vi som lever i rådande ekonomiska system efter oss till kommande generationer? Till de andra djurarterna? Till Moder Jord?

Jag tror att det här är frågor som vi alla borde adresserat för länge sedan. Frågan är vilka som ska adressera dessa idag. Jag talade för någon månad sedan med en amerikansk aktiemäklare. Han var som så många andra den branschen orolig för vad som håller på att hända med ekonomin just nu. Dollar hade han kastat ut nu var det ädelmetaller och schweizerfranc och euro som gällde i hans portfölj. När jag frågade honom om kommande generationer, Moder Jord och fördelning av jordens resurser blev han stum. Han tänkte aldrig på detta, sa han. Ingen i de kretsar han rör sig tänker på detta. Han var övertygad om att den Fria marknaden skulle greja allt så småningom.

Frågan är alltså – Vem ska tänka? Är det inte så att det är kvinnorna? Just av den anledningen tycket jag att det är synnerligen viktigt att vi i det Nordiska Kvinnouniversitet ser detta som en viktig del i vårt arbete. Vi måste söka kunskap och föra ut kunskap om ekonomi. Dels om hur den fungerar idag. Dels om hur den borde fungera. Och hur vi når dit?

För kvinnor är de som oftast ingår den grupp av allra fattigast i världen. De som får betala för den skuld som vårt ekonomiska system är uppbyggt kring. Och nu tänker jag gå över till att tala mer om kvinnorna i världen och hur det ser ut i Sverige.

Kvinnor i världen – några fakta

- Kvinnor står för 70 % av de fattiga i världen (UNIFEM)
- Kvinnor betalas mindre för sitt arbete än en man. Gapet är i snitt 17 %. (UNIFEM)
- Vid varje finansiell kris är det kvinnor som drabbas hårdast. Tex är det kvinnor i utvecklingsländer som arbetar i exportindustrin eller som migrant arbetare som drabbas svårt. (UNIFEM)
- Det uppskattas att under det senaste årtiondet har kvinnors arbete bidragit mer till den globala tillväxten än Kina och Indien (The Economist, 2006).
- För äldre kvinnor är sannolikheten att vara fattig större än för män (IWPR, 2004).
- I vissa regioner, särskilt Afrika söder om Sahara, kvinnor står för 70 % av arbetskraften inom jordbruket, producera över 90 % av mat, och ändå är inte representerade i budgeten överläggningar (World Economic Forum, 2005).
- Två tredjedelar av de barn som nekas grundskolan är flickor och 75 procent av världens 876 miljoner vuxna analfabeter är kvinnor (baserat på Millennium Campaign, 2007).

Kvinnor i Sverige

Vi svenskar lever i ett av världens rikaste länder men även där sker en omfördelning av rikedomar just nu. De 10 % rikaste i Sverige under de senaste 20 åren blivit över 55 % rikare har de 10 % fattigaste förlorat 1/3 av sin redan låga inkomst. Vart 8:e barn är fattigt. Bland de fattigaste finns förstås också mest kvinnor. Det lär inte finnas något land i världen där ojämlikheten ökar så kraftigt som i Sverige. Sverige har blivit ett rått och brutalt samhälle! Ekonomiskt ansvarstagande präglar vår regeringens vårbudget, om man får tro finansministern. Han, Anders Borg, tycker därför att kvinnor ska arbeta mer och att lägsta löner ska sänkas. Enligt många nationalekonomer speglar lönen hur produktiv en människa är och lägsta lönen idag, 16 070 kr/månad (Kommunal), visar alltså på låg produktivitet. Sanningen är den att lägsta lönen, 16 070 kr före skatt, för många inte är möjlig att ensam försörja sig på. Sanningen är den att det inte går att mäta "produktiviteten" på arbeten inom vård, omsorg, utbildning och kultur på samma sätt som inom produktionsenheter inom industrin. Lönen sätts efter andra kriterier. Precis som när det gäller vd:ares löner och bonussystem. Det kriteriet som slår igenom starkast är KÖN!

I Sverige får vi varje höst en budgetproposition presenterad. Och till denna budget finns sedan början av 2000-talet en bilaga, "Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män". Det var Margareta Winberg som såg till att vi fick denna och ingen har därefter vågat ta bort den. Jag kommer nu att berätta lite om den som gäller för 2011 :

- Kvinnor och män arbetar lika mycket. 2009 arbetade kvinnor 55 tim/vecka i snitt och män 56 tim/vecka. Det var bara det att 29 tim av kvinnornas arbete var obetalt att jämföra med 20 tim för männen.
- Män har högre lön än kvinnor. Om vi räknar om allt arbete i heltid tjänar kvinnor 85,2 % av männens löner. Om vi sedan tar hänsyn till Standardavvägninglönepåverkande faktorer som yrke, utbildning och ålder tjänar kvinnor 94 % av männens löner.
- Kvinnor har högre utbildning än män.
- Kvinnor har högre betyg.
- Utanförskapet är större för kvinnor än för män. Av alla sjukskrivningar i Sverige är det 60 % kvinnor som är sjuka. Vi har nu infört ett nytt sjukförsäkringssystem i Sverige. Jag ser i mitt dagliga arbete att det är många gånger kvinnosjukdomarna som vår Försäkringskassa inte accepterar som sjukdom. Det gäller sjukdomar som utbrändhet, depression, fibromyalgi, myalgi. Likaså får man inte vara sjukskriven mer än ett visst antal dagar i Sverige nu längre. Max 1 år. Sedan utförsäkras man. Kan man inte arbeta för att man är sjuk får man leva på make/maka eller som ensamstående sälja allt man äger innan man kan få hjälp med Socialbidrag. Här ser jag i mitt arbete att det är mest kvinnor som drabbas.

Anna Thoursie heter en ekonom som tidigare arbetade på LO, Landsorganisationen. Hon skrev en bok 2004 (visa) som heter "Varför tjänar kvinnor mindre? – handbok i lönediskriminering". Hon menade att skillnaden i löner mellan män och kvinnor ofta handlar om vilka förväntningar arbetsgivaren har på kvinnan då hon anställs. Arbetsgivaren förväntar sig att hon ska vara borta mycket från arbetet tex föda barn, vårda barn, vårda gammal anhörig, vårda hemmet etc. Det var en viktig orsak till att löner för kvinnor sätts annorlunda. En annan orsak som är att en manlig chef sätter högre lön på en man än en kvinnlig chef skulle göra. Det visar forskning som presenterats senaste veckan. Hon räknade också på vad 3 % löneskillnad gör för män respektive kvinnor under ett helt arbetsliv.

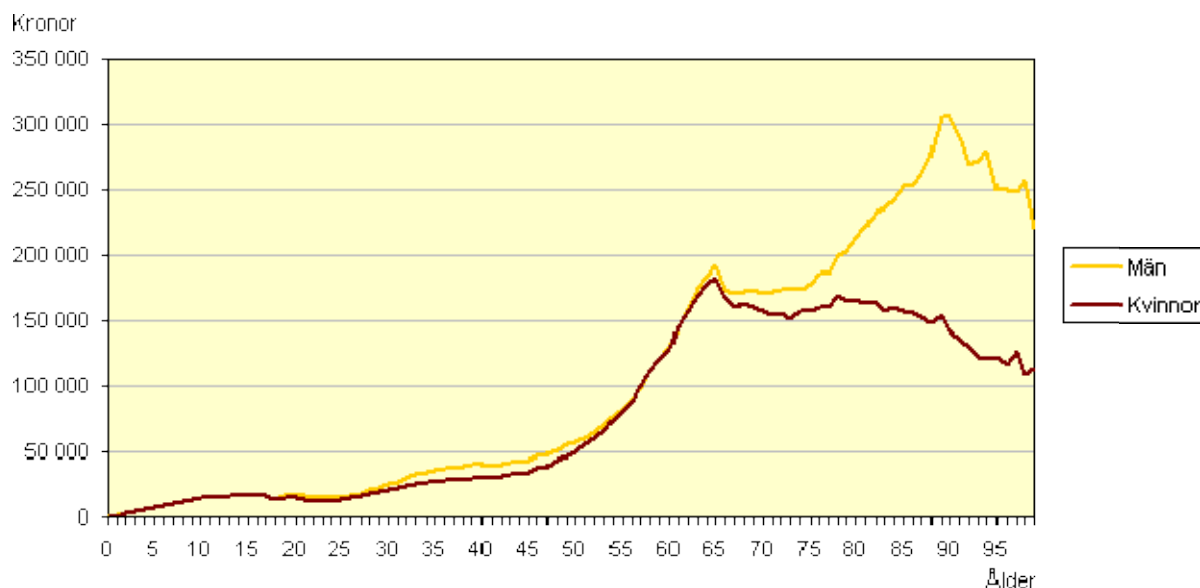
Mannen tjänar 23700 kr/månad, kvinnan 23000 kr/månad. Båda arbetar 40 år. Vid pension har mannen ett "mellan-benen tillägg" på mer än 350 000 SEK , efter 30% skatt. Effekterna på pensionen är inte inräknad. Som ni minns så är inte skillnaden 3 % mellan mannen och kvinnans lön för samma arbete. Den är 6 %. Alltså är "mellanbenen tillägget" betydligt mer än dessa 350 000 kr, åtminstone dubbelt så mycket.

Och där vill jag nu passa på att titta på hur skillnaden i förmögenhet ser ut för kvinnor och män. Detta är taget från Statistiska Centralbyråns hemsida. Den visar bara de finansiella tillgångarna, alltså inte fastigheter och bostadsrätter. Tyvärr finns ingen färskare statistik eftersom vi inte längre har förmögenhetsskatt i Sverige och därför ingen kontroll/redovisning.

Förmögenhetsstatistik 2007:

Pensionerade män har mest på banken. Äldre män har större finansiella besparingar än både jämnåriga kvinnor och yngre personer. Chansen att ha ett stort sparkapital ökar också om man bor i Stockholmsområdet eller i vissa Skånekommuner. De finansiella tillgångarna är mycket ojämnt fördelade. Den tiondel av befolkningen som har störst finansiella tillgångar stod för 71 % av dem år 2007. Den rikaste hundra delen ägde 32 %. Det finansiella sparandet är relativt jämt fördelat mellan kvinnor och män i åldrarna fram till cirka 65 år, mätt som medianvärde (det mittersta värdet). Men i åldrarna däröver är nivåerna helt olika för kvinnor och män. Mäns tillgångar växer för årskullarna fram till 90-åringarna. Kvinnornas blir i huvudsak mindre med ökad ålder. Vi ser att kvinnor och män sparar ungefär lika mycket då de jobbar trots att männen tjänar mer. Efter 65 år då pensionerna börjar betalas ut ser vi att männen får mycket mer tillgångar.

Finansiella tillgångar efter ålder 2007. Medianvärde (för alla) i kronor

Jag vill härmed avsluta mitt anförande om Kvinnor och ekonomi. Och jag kan inte låta bli att berätta om hur viktigt det är att vi som kvinnor får vara med och tala och tala till punkt. Det får vi göra här på Kvinnouniversitetet.

När Berit Ås besökte mig i april i år gjorde lokaltidningen ett reportage. Artikeln kom 23. april, påskafton. I samma tidning gjorde man samtidigt ett reportage om hur män och kvinnor talar i kommunfullmäktige i vår kommun Eskilstuna. Det visade sig att sedan valet i höstas har männen stått i drygt sex timmar i talarstolen i snitt. Kvinnorna kommer inte ens upp i fyra. Det kändes gott att vi kunde presentera Kvinnouniversitetet efter detta i samma tidning.

Inledningsvis nämnde jag att jag sitter med i landstingspolitiken i mitt län sedan 1. januari i år. Vi sitter i majoriteten med folkpartiet och socialdemokraterna och styr över hälsovården. I Länsjukvårdsnämnden (LSN) där jag sitter är vi flera ledamöter i majoriteten. För en månad sedan emottog jag ett mail från min majoritetsledare - den unge folkpartisten av manligt kön. Jag undrade om fler än jag i majoriteten fått samma uppmaning. Därför kontaktade jag de som varit mest besvärliga på mötena, ja riktigt skarpa i sina ifrågasättande av vårdcheferna och vård. De var förstås mest män. Men de hade inte fått något mail. Så här skrev min gruppleadare till enbart mig, som snällt och vänligt ställer, i mitt tycke, relevanta frågor: *"Avslutningsvis vill jag vara tydlig med en sak och jag hoppas att du inte tar illa upp. Jag är en rak och ärlig person och enligt min mening är det bättre att tala klarspråk. Min bestämda uppfattning är att det inte är till gagn för den politiska majoriteten att använda sammanträdet vid LSN till att ställa olika tjänstemän till svars för deras eventuella ofullkomlighet. Det hade varit ett helt ok förhållningssätt om Miljöpartiet satt i opposition men nu ingår ditt parti i en majoritetskonstellation och då söker vi lösa den här typen av frågor utan att spela upp eventuella konflikter inför oppositionen. Det ska vi nämligen inte bjuda på. Summa summarum - om du stöter på patrull och upplever att tjänstemän inte lyssnar till dina synpunkter är det bara att kontakta mig så lovar jag att göra det jag kan för att lösa eventuella problem."* Japp, det var det. Så ser det ut 2011 i mitt land Sverige.

Menns vold mot kvinner

Ved leder for Krisesentersekretariatet i Norge, Tove Smaadahl

*"Det finnes en egen plass i helvete for kvinner som ikke hjelper andre kvinner."
-Madeline Albright*

Man blir sint av å jobbe med dette temaet, hevder Smaadahl og kommer med flere eksempler på hvorfor man nettopp blir sint av et slikt arbeid. Folk i andre land tror at Norge som er så velutviklet ikke har vold mot kvinner, men det viser seg at kvinner i Norge er like utsatt for vold i parforhold og andre overgrep som kvinner i andre land. Det ble vist til en presentasjon av Krisesenterbevegelsens arbeid fra de siste 32 årene. Krisesentrene er kvinnevern. De er opprettet av kvinner for kvinner, for å gi kvinner trygghet og mulighet til hjelp og støtte når de bryter ut av et voldelig forhold. Kvinner er fornøyd med det tilbudet de får på krisesentrene.

Noe av det viktigste krisesentrene tilbyr er sikkerhet! Derfor er det et stort tilbakeslag at flere krisesentre nå tvinges til å ta inn voldsutsatte menn. Krisesentrene har ikke kompetanse til å ta inn denne gruppa. I tillegg er det slik at de kvinnene som kommer til sentrene redde og har flyktet fra menn. En skillevegg mellom avdelingene er ikke nok til å skape en slik trygghet.

Krisesentersekretariatet er opptatt av å sette vold mot kvinner på dagsorden blant annet ved synliggjøring. Denne volden rammer kvinner fra alle samfunnslag. Det er linker mellom vold og økonomi, men opplevelsen for kvinnen som utstettes for vold er den samme, uavhengig av sosial bakgrunn. Mange hevder at volden har et etnisk tilsnitt og at innvandrerkvinner er mer utsatte enn etnisk norske kvinner. Likevel er det ofte norske menn som utøver volden. Særlig ser vi dette i forhold til såkalte "henteekteskap" der norske menn henter seg flere kvinner fra fattigere land og som utsetter dem for vold når de kommer til Norge. Den såkalte "treårsreglen" fastsetter at slike kvinner som kommer på bakgrunn av familieinnvandring med norsk ektefelle først kan få opphold på selvstendig grunnlag etter minimum tre års ekteskap. Unntaket fra dette er ved vold og mishandling. Tidligere har det vært et gebyr for å søke om opphold for utenlandske kvinner gift med voldelige norske menn. Dette er nå fjernet. Familievoldskoordinator er vedtatt av myndighetene, men hvilket arbeid utfører de egentlig i praksis?

De siste 30 årene har 75 000 kvinner har søkt seg til krisesenter i Norge. Da er det et paradoks at vi er beste land iht FN for kvinner og likestilling.

En særlig utfordring for Krisesentersekretariatet er altså kvinner med utenlandsk bakgrunn som oppsøker krisesentre. 1/3 av disse kvinnene er gift med norske menn. Transnasjonale ekteskap er en berikelse for samfunnet, men mange er kvinner fra fattige områder kommer etter bestilling fra norske menn. Noen av disse mennene henter seg opptil flere koner fra samme land eller andre fattige land. Etnisk norske kvinner blir værende lengre i forhold med vold (5 år og mer) enn utenlandske kvinner.

Videre er det en stor utfordring at hele 10 % av alle norske kvinner blir utsatt for voldtekt. Dette er ikke ved overfallsvoldtekt i hovedsak, men av partner eller noen en kjenner. I

Norge blir flere kvinner drept av sin partner. Bruddfasen er den farligste fasen (58 %). Av norske kvinner drept av sin partner har 37 % blitt drept med kniv, mens skytevåpen utgjør 38 %, og 1 % av kvinnene har blitt kvalt. Smaadahl håper det kan opprettes en havarikommisjon som forsker på vold i nære relasjoner. Når en kvinne som lever på ukjent adresse eller har brutt med en voldelig mann blir drept må samfunnet gå inn og se hva som kunne ha vært gjort annerledes. Politiet sier de fleste drap skjer i affekt, at det er så få slike saker, dette er ikke satsingsområde, men likevel er et drap et for mye. Krisesentersekretariatet er derfor fryktelig glad for Kvinneuniversitetet i Norden satser på dette området.

Oppsummering av gruppediskusjoner

Ved interimstyremedlem Silje Marie Finsæther

Etter alle foredragene og innleggene var over var seminardeltakerne fulle av inspirasjon og ideer. Vi valgte å benytte sjansen til å få inn noen innspill til videre drift av Kvinneuniversitetet Norden. Vi delte oss i åtte grupper og hver gruppe bestod av omlag fire personer. Dette er en oppsummering av hovedinntrykkene etter at gruppene hadde svart på følgende spørsmål:

1. Er det behov for Kvinneuniversitetet i Norden? Dersom du mener ja, hva mener du er grunnene til dette? Er det grunner som taler mot en slik organisering?
2. Hvilke organisasjoner, grupper eller enkeltpersoner mener du Kvinneuniversitetet bør samarbeide med?
3. Kan du tenke deg å bidra med noe konkret for å støtte Kvinneuniversitetet i Norden? (Nettverkssamarbeid, informasjonsarbeid, være kontaktperson, økonomisk støtte, eller annet)
4. Andre innspill

1. Har vi behovet for Kvinneuniversitetet i Norden?

Samtlige grupper mente at det er behov for Stiftelsen Kvinneuniversitetet i Norden. Det ble vist til en rekke begrunnelser for dette og disse henger i stor grad sammen og utgjør flere side av samme sak. Likevel ser det ut til at visse argumenter ser ut til å være å gå som en rød tråd blant deltakerne.

Usynlighet

Mest fremtredende og gjennomgående var argumentet om at kvinneperspektivet ikke er tydelig nok i dagens samfunn og at det pågår en usynliggjøring av kvinneperspektivet. Flere mente dette skyldes manglende forståelse, og at det er menns virkelighet legges til grunn for debatten og forskningen. Et kvinneuniversitet er nødvendig for å få frem det særegne i kvinneperspektivet.

Behov for forskning

Videre var det enighet om at et kvinneuniversitet kan ta ansvar for å definere innholdet av kvinneperspektivet og sikre at det gis rom for dette på alle samfunnsområder.

Seminardeltakerne mente det er forskjell på kjønnsforskning og kvinneforskning, og at konkrete forskningsresultater er nødvendig dersom vi ønsker å nå frem politisk. Kvinneuniversitetet kan ta ansvar for en mer målrettet kvinneforskning.

Av temaer som ble særskilt nevnt hvor det oppleves at vi ikke har tilstrekkelig forskning ble følgende nevnt:

- seksuell trakassering i skolen
- kvinnen i historisk sammenheng
- forskjeller mellom formell og reell likestilling og rettssikkerhet for kvinner

- sammenlignende forskning i de nordiske landene, samt kvinneperspektivet i et globalt perspektiv
- verdensøkonomien sett ut fra et kvinneperspektiv, det er noe annet enn lik lønn for likt arbeid og handler om fellesskapstenkning

Bevisstgjøring og holdningsskapning

Det ble også gjennomgående vist til at det trengs noen som kan ta ansvar for å bryte ned stereotyper og sørge for bevisstgjøring rundt hvilken virkelighet vi lever i. Særlig ble det pekt på at det er forskjell på likhet og likeverd. Likestillingsdebatten har til nå handlet om likhet, mens likeverd har blitt glemt.

Mange mente at et eget Kvinneuniversitet som utelukkende fokuserer på kvinneperspektivet er nødvendig fordi diskusjonen og forskning om kvinneperspektivet ikke kan tas i allerede etablerte fora hvor kulturen er satt fra før. Mange i dag tror vi har likestilling for vi har et formelt lovverk som forbyr kvinnediskriminering. Seminarets deltakere mener at formell likestilling ikke er nok, og at det trengs en bevisstgjøring og holdningsendring som kan også kan sikre reelle likestilling. Kvinner trenger gjennomgående mer selvtillit. og "prinsesse-drømmen" sterkere enn noen gang og kvinner utsettes for urealistiske syke idealer som får alvorlige konsekvenser.

Formidling og økt kunnskap

Deltakerne var gjennomgående enige om at Kvinneuniversitet må jobbe med å formidle fra grasrot til grasrot og folkeligjøre tematikken siden det mangler tilstrekkelig kunnskap om kvinneperspektivet, både blant folk flest, så vel som i det offentlige rom. En årsak kan være at de vanlige utdanningsinstitusjonene har fokusert minimalt på det særegne ved kvinneperspektivet.

Et kvinneuniversitet kan sørge for at forskningen bringes tilbake til de som trenger det og kan ta ansvar for å formidle forskningsresultater for å sørge for påvirkning.

Når Kvinneuniversitet skal formidle må de være bevisst på å benytte et tydelig språk, ikke minst det med tanke på at vi sikter på å være internasjonale.

Pådrivere:

Vi har en lang vei å gå før kvinneperspektivet er et akseptert og normalt perspektiv og vi trenger noen til å være pådrivere for å få kvinneforskning ut i det offentlige rom og fremme forskning på kvinners premisser.

Kvinneuniversitetet kan være pådrivere for kvinnepolitikk og være bindeledd mellom grasrot og myndigheter.

Motforestillinger?

De fleste hadde i utgangspunktet ingen motforestillinger til det å etablere Kvinneuniversitetet i Norden. Likevel ble det pekt på enkelte utfordringen en slik etablering vil stå ovenfor. Blant annet ble det vist til økonomi, språk, geografisk spredning, at det foreligger politisk motstand

Noen foreslo at det samme arbeidet også kunne tenkes utført gjennom de universitetene som fins allerede.

Videre ble det pekt på at et velfungerende kvinneuniversitet krever bevissthet rundt begreper og hvordan man kommuniserer slik at man ikke blir segregert ut av debatten. I tillegg viste de til at det foreligger en viss risiko for sekterisering og stigmatisering.

2. Potensielle samarbeidspartnere:

Etter seminardeltakernes oppfatning er det behov for mye kartlegging og at nettverksbygging vil være situasjonsbestemt og tidsbestemt. Det ble presisert at det er viktig å tilstrebe bredest mulig forankring i de nordiske land. For øvrig ble følgende potensielle partnere nevnt:

- andre kvinneforskningscentre og kvinneuniversitet
- kvinneorganisasjoner i alle nordiske land (ikke-statlige organisasjoner på grasrotnivå og særlig paraplyorganisasjoner) som eksempelvis Sanitetsforeningen, Kvinne og familielaget og Kvinnegruppa Ottar
- undervisningsinstitusjoner herunder universitetsmiljøene og høgskolemiljøene i de nordiske landene og spesielt ift. disse fagområdene: humanistiske fag, samfunnsfag, sosialøkonomi og filosofi
- politiske parti og politiske ungdomsorganisasjoner - særlig kvinnelige politikere
- ulike innvandrermiljø - Amal Aden ble nevnt som enkeltindivid
- fagorganisasjoner både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden
- Barentssamarbeidet
- Foreningen i Nord
- FN
- Redd Barna

3. Seminarets deltakere ønsker å være bidragsyttere til Kvinneuniversitet i Norden

De aller fleste oppgav at de kunne tenke seg å bli kontaktet av Kvinneuniversitet ved senere anledninger. I hovedsak ville de å bidra med nettverksbygging, å være talskvinner for Kvinneuniversitetet, samt drive med informasjonsarbeid og sørge for at seminar kan spres i Norge og i Norden. Noen meldte seg ved å oppgi hva de som enkeltindivid kunne bidra med konkret:

- Mari Lund Arnem: nettverkssamarbeid og være kontaktperson
- Anne Lise Vesterbukt: informasjonsarbeid og økonomi
- Dagrunn Grønbech: nettverksarbeid, informasjonsarbeid, være kontaktperson, bidra med økonomi, gi forskningsartikler
- Vera Lorentzen: nettverksarbeid, informasjonsarbeid, økonomi, være kontaktperson
- Inger Aardalsbakke, Tove Smaadahl (leder av Krisesentersekretariatet) og Gry Ellen Fordelsen: danne tverrfaglige nettverksgrupper:
- Som premissleverandører for Kvinneuniversitet i Norden meldte følgende personer seg: Solveig (smhals@gmail.com) Ursula (gelis@glux.net - nettverksarbeid, kontaktperson og informasjonsarbeid), Randi (randi.fjorstad@me.com - kunstnerisk nettverksbygging) og Eileen (eileen.bentsen@gmail.com - kunst).

4. Øvrige innspill:

En rekke områder som Kvinneuniversitetet bør ha som hovedprioriteringer i oppstartsfasen ble diskutert.

Blant annet ble det foreslått at interimstyret bør vurdere om det kan være hensiktsmessig med et mer inkluderende navn da begrepet "universitetet" kan virke ekskluderende på den gruppen man ønsker å nå.

Flere trakk fram at Kvinneuniversitetet må være bevisste på at det å endre sosiale strukturer tar tid og rådet til å sette av mye tid til planlegging, samt at det legges en strategi som gjør at Kvinneuniversitetet blir synlig. I startfasen vil det derfor være viktig å satse på gjennomførbare mål som vi kan føre til oppmerksomhet i media. På denne måten kan vi vise samfunnet at vi mester det vi driver med og sørge for å bli tatt seriøst fra begynnelsen.

Videre må det fokuseres på hvordan Kvinneuniversitetet skal sikre økonomisk bærekraftighet. Det ble stilt spørsmål til hvordan virksomheten skal finansieres og knyttes sammen geografisk. For dette arbeidet er det viktig å bygge forpliktende samarbeidsavtaler og skaffe støtte-medlemmer.

Flere pekte på at det er nødvendig å opprette både facebook-side og hjemmesiden. I tillegg ble Kvinneuniversitetet oppfordret til å samle sammen e-postadresser til alle deltakere og bidragsyttere.

Kildehenvisninger fra Dagrun Grønbechs foredrag:

- Beauvoir de, Simone (1949/1970): Det annet kjønn - Oslo: Pax forlag.
- Berggren, Brit (1991): Idealmønstre og realmønstre. Kryssing av kjønnsrollegrensener i norsk bondekultur ca. 1850 – 1920. Dr. gradsavhandling i etnologi. Universitetet i Bergen.
- Brox, Ottar (1966): Hva skjer i Nord-Norge? En studie i norsk utkantpolitikk - Oslo: Pax forlag.
- Ellingsen, Dag/ Lilleaas, Ulla-Britt (2010): Det gode liv på Sørlandet og tradisjonelle kjønnsroller. Senter for likestilling. Kristiansand. Universitetet i Agder.
- Førde, Anniken (2004): Svaler som gjer nye somrar: kreative kvinnepraksiser i provencalsk og nordnorsk landbruk. Dr. polit. avhandling. Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning. Universitetet i Tromsø.
- Grønbech, Dagrunn (2008): Kystkvinner liv og virke. Fra naturalhushold til enetilværelse. En verdighetsbeskrivelse. Dr. philos. avhandling. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø.
 - (2010): Kystkvinnen. Fiskerbonde og omsorgsbærer. Utgitt av Helgeland Museum og Kvinnemuseet i Kongsvinger. Prinno Rønnes trykk i Mosjøen.
 - (1997): Myter om kvinner i fiske og fangst. I Kvinneforskermaraton V. Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning. Universitetet i Tromsø.
- Hernes, Gudmund (1973): Om ulikhetenes reproduksjon. Art. i serien: Levekårsundersøkelsen. Trykt i Bergen.
- Hernes, Helga (1982): Staten – kvinner ingen adgang? Serien: Kvinners levekår og livsløp. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sogner, Sølvi (1984): Fra stua full til tobarnskull: om nedgangen i norske familier i de siste 200 år, med særlig vekt på 1890 – 1930. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solheim J./ Heen A./ Gulvåg H. Ø. (1986): Nordsjøliv og hjemmeliv. Oslo: I serien: AIE-dok/ Arbeidsforskningsinstituttene – 35-36/86.
- Winter Moe, Kaja (2006): Forced marriages: in a human rights and women`s rights perspective, exemplified through Norwegian and Pakistani legislation. Avdeling for kvinnerett. Universitetet i Oslo.
- Ås, Berit (1979): De fem hersketeknikker. København: Juristforbundets forlag.
- Aftenposten 29.04. 2011 (Art.: Glasstaket og ekteskapet).
- Redd Barna (2011): State of the World`s Mothers. Årlig tilstandsrapport om mødre og barn.
- Statistisk sentralbyrå

Rapporten er redigert og satt sammen av Silje Marie Finsæther, Mari Lund Arnem, Arna Meisfjord og Gunhild Vehusheia. Takk!